આવો !
સમાજ તથા દેશને સુખી બનાવીએ

: સંપાદક :
(મવ.) ઈકબાલ મુહમ્મદ ટંકારવી (સા.)
દારૂલ ઉલૂમ ઈસ્લામિય્યહ અરબિય્યહ માટલીવાલા
ઈદગાહ રોડ, ભરૂચ-૩૯૨ ૦૦૧

કિતાબનું નામ : **આવો ! સમાજ તથા દેશને સુખી બનાવીએ**

સંપાદક : **(મવ.) ઈકબાલ મુહમ્મદ ટંકારવી (સા.)**

પ્રકાશન વર્ષ : ઈ.સ. ૨૦૧૭, હિ.સ. ૧૪૩૮

આવૃત્તિ : પ્રથમ

પ્રત : ૧૦૦૦

મૂલ્ય : અમલ

❋ કિતાબ મેળવવાનું સ્થળ ❋

દારૂલ ઉલૂમ ઈસ્લામિય્યહ અરબિય્યહ માટલીવાલા

ઈદગાહ રોડ, ડી.એસ.પી. ઓફિસ સામે,

ભરૂચ–૩૯૨ ૦૦૧ (ગુજરાત–ઈન્ડીયા)

ફોન : ૦૨૬૪૨–૨૨૩૫૦૫

અનુક્રમણિકા

સંપાદકીય

કૌમોની ઉન્નતિ અને પ્રગતિમાં સમાજનું મહત્વ :

સમાજ અને સોસાયટીનું મહત્વ કૌમોના ઈતિહાસમાં ઘણું અગત્યનું છે. કોઈ દેશમાં એવા આદર્શ સમાજનું મૌજુદ હોવું, જેનામાં સારી વસ્તુને સારી અને ખરાબ વસ્તુને ખરાબ સમજવાની લાયકાત બાકી હોય તે ઘણી મોટી નેઅમત અને દૌલત છે. અત્યાચાર અને ઝુલ્મનો સાથ દેવાથી તેનું દિલ તકલીફ મેહસૂસ કરે. અત્યાચારીનો હાથ રોકવો તે ઘણી હિંમતની વાત છે. પરંતુ અત્યાચારીને અત્યાચારી અને ઝાલિમ કહેવો પણ ઘણી મોટી વાત છે.

જ્યારે કોઈ સમાજ બુરાઈને બુરાઈ સમજી તેને દૂર કરવાની કોશિશ કરે છે, તો ચોક્કસ તેને એમાં સફળતા મળે છે.

ઈતિહાસકારની નજર રાજ્ય કારભાર ચલાવનારા લોકો ઉપર નથી હોતી, બલ્કે સમાજના સારા-નરસા હોવા ઉપર હોય છે. એક વ્યક્તિ સમગ્ર સમાજને બગાડી શકતી નથી.

ઈસ્લામી ઈતિહાસના શરૂના યુગમાં મુસ્લિમ સમાજ ઘણો વ્યવસ્થિત હતો. તેનામાં સારા-નરસાનો ભેદભાવ સમજવાની લાયકાત હતી તો બાદશાહોના બદલવાથી સમાજ ઉપર કોઈ અસર ન પડી. કારણ કે સામાજિક માળખુ વ્યવસ્થિત કામ કરી રહ્યું હતું. હજ્જાજ અને મુખ્તાર

સકફી જેવા અત્યાચારીઓ આવતા રહ્યા, પરંતુ ઉમ્મતનું સામાજિક માળખુ વેરવિખેર ન થયું. મોટા મોટા મોભાદાર આલિમો, મુહદ્દિષો અને સુફિયાએ કિરામની મેહનતોથી સમાજમાં બગાડનું પ્રમાણ ઓછું રહ્યું.

ભારતમાં પણ મોગલો સિવાય બીજા કોઈ પણ કુટુંબની હુકૂમત સો વર્ષથી વધારે ન રહી. બાદશાહો થોડી થોડી મુદતે બદલાતા રહ્યા, પરંતુ ઈસ્લામી સમાજ મજબૂત બંધનથી જળવાયેલો રહ્યો. સુફિયાએ કિરામ અને આલિમોની મેહનતોના ફળસ્વરૂપે લોકોમાં બુરાઈઓ ઓછા પ્રમાણમાં હતી. અંગ્રેજોની તાકત અને સામ્રાજ્યવાદ લાંબા ગાળા સુધી બાકી રહેવાનું કારણ પણ તેમની અમૂક નીતિ-નિયમો હતા. તેમણે રૉબર્ટ ક્લાઈવ અને વોરન સ્ટીંગર ઉપર પણ ખોટા કામો કરવાને લઈ મુકદમો ચલાવ્યો. જ્યારે કે બન્નેવનું ભારતમાં બ્રિટીશ સામ્રાજ્ય સ્થાપવામાં મહત્વનું યોગદાન હતું. છતાં એમના ખોટા પગલાઓ ઉપર ઍક્શન લઈ તેમને ઉચ્ચ હોદ્દાઓ ઉપરથી હટાવવામાં આવ્યા. બાદમાં જ્યારે બ્રિટીશ સમાજમાં બગાડ આવવા માંડ્યો તો પછી તેમના સામ્રાજ્યવાદનો પણ અંત આવ્યો.

કોઈ કૌમની ઉન્નતી-પ્રગતિ માટે ફક્ત સાહિત્યિક અને સાંસ્કૃતિક જ્ઞાન-વિજ્ઞાનના પ્રોગ્રામો યોજવા કાફી નથી હોતા. રોમન અમ્પાયર, ઈરાની સલ્તનત વગેરે જ્યારે પડતીનો શિકાર બની ત્યારે તેમાં જ્ઞાન-વિજ્ઞાનના કેન્દ્રો ધમધમી રહ્યા હતા. સ્પેનથી ઈસ્લામી હુકૂમતનો ખાતમો થયો ત્યારે મુસ્લિમોની જ્ઞાન-પ્રગતિ ઘણી સારી હતી. પરંતુ સમાજ જ્યારે બુરાઈઓનો અડ્ડો બની જાય છે, ત્યારે કોઈ સાંસ્કૃતિક સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિઓ તેને બચાવી શકતી નથી.

એટલા જ માટે જનાબ નબીએ અકરમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમે સમાજ સુધારણા તરફ ખાસ ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું હતું. કુર્આન શરીફ અને હદીષ શરીફમાં આના તરફ વારંવાર ધ્યાન દોરવવામાં આવ્યું છે.

અલ્લાહપાક કુર્આન શરીફમાં ફરમાવે છે : “જે કૌમો તમારાથી પહેલા પસાર થઈ ચૂકી છે, તેમાં એવા જવાબદાર લોકો કેમ ન થયા, જે

પૃથ્વી પર ફેલાયેલી ખરાબીઓને રોકી શકે ? હા, એવા થોડા હતા, જેઓને અમે બચાવી લીધા અને જે અત્યાચારી હતા તેઓ જાહોજલાલીના સાધનોના ચક્કરમાં પડ્યા રહ્યા.'' *(સૂરહ હૂદ : ૧૧૬)*

અલ્લાહ તઆલા ફરમાવે છે કે, તમારાથી પહેલાની કૌમોમાં એવી સૂઝબૂઝ ધરાવનાર કેમ ન રહ્યા, જેમનામાં ગણ્યો-ગાંઠ્યો એહસાસ (લાગણી) હોય. પૃથ્વી પર જે લડાઈ-ઝઘડાઓ (ફસાદ) વ્યાપી રહ્યા હતા, જે તબાહી ફેલાઈ રહી હતી તેનાથી લોકોને રોકતા. થોડાક જે આ કામ માટે ઉભા થયા જેમને અમે બચાવી લીધા. તે સિવાયના લોકો સમયના વહેણની સાથે વહી ગયા અને ભોગ-વિલાસના જે માધ્યમો હતા અને ખરાબ પરિસ્થિતિનો લાભ લઈને વહેતી ગંગામાં હાથ ધોતા રહ્યા. તમે જાણો છો કે, ખરાબ પરિસ્થિતિનો લાભ ઉઠાવવો ખૂબ જ સરળ હોય છે. અન્યનું ઘર બરબાદ કરીને પોતાનું ઘર આબાદ કરવું અને અન્યની લાશો પર પસાર થઈને પોતાનું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવું સહેલું હોય છે.

આપ (સલ.)એ એક દાખલો આપીને સમજાવ્યું કે, અલ્લાહપાકની મના કરેલી વસ્તુઓથી રોકવાવાળા અને તેમાં સપડાયેલા લોકોનું ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે કે, અમૂક મુસાફિરોએ એક હોડી (કશ્તી)માં જગ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે ચીઠ્ઠી નાંખી, જેમાં અમુકને ઉપરના ભાગમાં જગ્યા મળી અને અમુકને નીચેના હિસ્સામાં જગ્યા મળી. અને પીવાનું પાણી ઉપરના ભાગે હતું. નીચેવાળા જ્યારે ઉપર પાણી લેવા જતા તો ઉપરવાળા પાસેથી પસાર થતા, જેથી ઉપરવાળાઓને તકલીફ થતી તથા તે શિકાયત કરતા હતા. તો નીચેવાળાઓએ એવું કહ્યું કે, તમોને (ઉપરવાળાઓને) તકલીફ ન થાય તેના માટે એક ઈલાજ અને યુક્તિ એવી કરીએ કે, હમો નીચેના ભાગે કાણું પાડીને ત્યાંથી જ દરિયાનું પાણી લઈ લઈએ. હવે જો ઉપરવાળા એમની આ યુક્તિથી સહમત થઈ જઈ તેમને નીચે સુરાખ (કાણું) પાડવાની પરવાનગી આપી દે, તો ઉપર તથા નીચેવાળા બધા જ દરિયાના પાણીથી તબાહ-બરબાદ થઈ જાય. અને જો તેઓ નીચેવાળાઓને આ પ્રમાણે કરવાથી

રોકી દે તો બધા જ બચી જાય. (સહીહ બુખારી) આ દાખલો આપણા સમાજ માટે આપ (સલ.)એ આપ્યો છે કે, જો આપણે બુરાઈ-ગુનાહ કરનારાઓને આજે નહીં રોકીશું, તો આ બુરાઈ કાલે આપણા ઘરમાં પણ આવી જશે. માટે આપણે દરેકે બુરાઈઓ દૂર કરવાની કોશિશ કરવી પડશે. જેથી સમાજ બુરાઈઓ-દૂષણોથી પાક રહે અથવા બુરાઈનું પ્રમાણ ઓછું થાય. જેથી તેની તિવ્રતા તથા નુકસાન પણ ઓછું થાય.

માનવ ઈતિહાસ માટે અને સ્વયં માનવી માટે ખાસ ચિંતાનો વિષય એ છે કે, ખરાબીઓને પહોંચી વળવા માટે અને ખરાબીઓને ઉત્પન્ન કરનાર શક્તિઓ સામે આંખથી આંખ મેળવનાર, પોતાની સુખ-સુવિધાઓ ત્યજીને અને પોતાની ઈઝઝતને ખતરામાં નાંખીને મેદાનમાં ઉતરનાર નહીં મળે, ખરેખર ચિંતાનો વિષય આ છે.

માનવીય ભાવનાઓ, ઉચ્ચ વિચાર, નૈતિક શિક્ષણ અને તેના પ્રચાર માટે સાહસ અને બલિદાનની ભાવના જે અત્યાર સુધી ચાલી રહી છે, તે ખરેખર તે લોકોની મહેનતનું પરિણામ છે, જે ખરાબ વાતાવરણમાંથી મેદાનમાં આવ્યા અને તેઓએ સમયના પડકારોને સ્વીકારી સમયના વહેણને બદલી નાંખ્યો. આવા લોકોના કારણે જ માનવતા જીવિત છે. દરેક યુગના નિષ્ઠાવાન કવિ, દરેક જમાનાના સાહિત્યકાર અને પ્રત્યેક કાળના દિલદાર લોકો સમાજ બગડવાની ફરિયાદો કરતા આવ્યા છે, પરંતુ આપણે જોઈએ છીએ કે ત્યાર પછી પણ માનવીય ગુણ, માનવીય ભાવનાઓ અને સારા માણસો મૌજુદ છે. આ ખરેખર તે લોકોના સંઘર્ષનું ફળ છે, જે તે સમયે પોતાના સ્વાર્થને ભૂલીને મેદાનમાં આવ્યા. અને પોતપોતાના કુટુંબ તથા આવનાર પેઢીઓ માટે ખતરો વ્હોરીને જમાનાની દિશા બદલી નાંખી. આવા લોકોના પ્રયાસ અને બલિદાનથી જ માનવતાની ખેતી લહેરાતી થઈ ગઈ.

કોઈ પણ સમાજ માટે સૌથી મોટો ખતરો એ છે કે, તે સમાજના અંદર જુલ્મી સ્વભાવ પૈદા થઈ જાય. અને તેનાથી વધુ ખતરનાક વાત આ છે કે, આ જુલ્મી પ્રવૃત્તિઓને નાપસંદ કરનાર લોકો સમાજમાં ખૂબ જ

ઓછા છે. ઘરે બેસીને નાપસંદ કરનાર મળી જશે, જે ચાર-પાંચ વ્યક્તિઓની ઉપસ્થિતિમાં કહી દેશે કે આ સારૂ કૃત્ય નથી. પરંતુ તેનાથી નાપસંદગીનું એલાન કરતાં મેદાનમાં ઉતરનાર કોઈ પણ ન હોય. આવા લોકોની જ્યારે સમાજમાં કમી હોય છે ત્યારે સમાજને કોઈ તાકાત બચાવી શકતી નથી.

સમાજની બુનિયાદ એવા શિક્ષણ-પ્રશિક્ષણ પર છે, જેને પ્રાપ્ત કર્યા પછી અંતરાત્મા જાગૃત થઈ જાય, ચોંકી જાય અને પૂછવા લાગે કે આવું કેવી રીતે બની શકે કે, સમાજમાં અત્યાચાર થતો રહે, વધતો રહે અને આપણે ચૂપ રહીએ.

જ્યારે કોઈ પેઢી પર, કોઈ યુગમાં નૈતિક પતનનો સમય આવે છે અથવા તે કોઈ માનવીય ષડયંત્ર અથવા કોઈ વેરવિખેર કરનારી તાકાતનો શિકાર થાય છે, તે સમયે બે વર્ગ મેદાનમાં આવે છે : એક બુદ્ધિજીવીઓનો વર્ગ અને બીજો ધાર્મિક લોકોનો વર્ગ. આ વર્ગોમાં ખરાબીઓ (ભ્રષ્ટાચાર) સૌથી છેલ્લે દાખલ થાય છે. ઈતિહાસ આપણને બતાવે છે કે, જે વર્ગમાં છેલ્લે ખરાબીઓ દાખલ થાય છે, તે ધાર્મિક અને બુદ્ધિજીવીઓનો વર્ગ છે. પરંતુ જ્યારે આ બંને વર્ગોમાં ખરાબીઓ ઉપજે ત્યારે સમાજને કોઈ બચાવી શકતું નથી.

મુજે યે ડર હૈ દિલે ઝિન્દા તુ મર ન જાયે,
કે ઝિન્દગી હી ઈબારત હૈ તેરે જીને સે.

સમાજ સુધારણાના નેક હેતુથી ભરૂચ જીલ્લાના ઉલમાએ કિરામ તથા સમાજના અગ્રગણ્ય ભાઈઓના સહકારથી એક **'સમાજ સુધારણા કમીટી'** બનાવવામાં આવી છે અને તેની મહત્વતા દર્શાવવા માટે આ પુસ્તિકા તૈયાર કરવામાં આવી છે. અલ્લાહપાક આપણને બધાને તેના ઉપર ચાલવાની નેક તૌફીક આપે તથા સમાજને બુરાઈઓ-દૂષણોથી પાક રાખે. આમીન બિહુરમતી સય્યિદિલ્મુરસલીન સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ.

સર્વે વખાણ તે અલ્લાહપાક માટે જ છે, જે પોતાના બંદાઓને નેકીના કાર્યો તરફ પ્રેરણા આપે છે. અને ગુનાહિત કાર્યોથી બચવાની હિંમત અતા ફરમાવે છે. તથા સંપૂર્ણ રહમતો અને પરિપૂર્ણ સલામતી ઉતરે આપણા પ્રાણપ્યારા નબી સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ પર જેઓએ પોતાની ઉમ્મત સાથે સંપૂર્ણ ખૈરખ્વાહી અને ભલામણનો હક્ક અદા કરી દીધો. અને સદ-કાર્યોની આજ્ઞા અને બદકાર્યોથી વેગળા રહેવાનુ તાકીદી સૂચન કર્યુ . તેમજ આપની આલ-અવલાદ તથા સર્વે સહાબાએ કિરામ પર જેઓએ સચ્ચાઈની સાથે આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમની વાણી ઉમ્મત સુધી પહોંચાડી, અને પોતે પણ તેના પર અમલ કર્યો. અને પોતે બુરાઈઓથી અલગ રહીને ઉમ્મત માટે બુરાઈઓથી બચવાનો માર્ગ મોકળો કરી આપ્યો.

માનવજાતની દુનિયા તથા આખિરતની સફળતા માટે ઈસ્લામે ત્રણ પ્રકારની બાબતો જરૂરી ઠરાવી છે. તેમાંથી કોઈમાં પણ ઉણપ રહી જશે, તો દુનિયા-આખિરતની સુખ-શાંતિ તથા સફળતાઓ મુશ્કેલ બની જશે.

સર્વપ્રથમ તો **"અકીદા"**માં સુધારણાનું તેનું લક્ષ્ય (હેતુ) છે. એકેશ્વરવાદ (તૌહીદ), રિસાલત (આપ સલ. ઉપર ઈમાન લાવી આપને અલ્લાહપાકના અંતિમ રસૂલ માનવા) અને આખિરત (મૃત્યુ બાદનું જીવન)ના અકીદાઓને પાયારૂપ ગણવામાં આવ્યા છે.

બીજા ક્રમે **"ઈબાદતો"** (ઉપાસના) સબંધી બાબતો આવે છે. જેમાં તેમની અદા કરવાની રીત તથા તેમનો સમય અને સવાબ વગેરે બાબતોની વિગતવાર ચર્ચા થાય છે.

ઈસ્લામી તઅલીમમાં ત્રીજા ક્રમે **“અખ્લાક”** (વ્યવહાર)ની શુદ્ધતાને ઘણું જ મહત્વ આપવામાં આવ્યું છે. આજકાલ દીનદાર તથા ઈબાદતગુઝાર લોકોમાં પણ આ બાબતે ઘણી બેદરકારી જોવા મળે છે. સામાન્ય મુસ્લિમો તો બિચારા અખ્લાકનું મહત્વ નથી જાણતા, પરંતુ દીનદાર (ખવાસ) વિશેષજનો પણ તેના ઉપર વિશેષ કોઈ ધ્યાન નથી આપતા. જેને લઈ આપણા સમાજી અને વહેવારિક જીવનમાં લડાઈ-ઝઘડા અને મનદુઃખોની ભરમાર થઈ ગઈ છે.

અખ્લાકનો ભાવાર્થ બંદાઓના આપસી હક્કો અને જવાબદારીઓના તે સબંધો છે, જેને પૂરા કરવા દરેક માણસ માટે જરૂરી છે. માણસ જ્યારે આ દુનિયામાં આવે છે, તો દુનિયાની દરેક વસ્તુ સાથે તેનો થોડો ઘણો સબંધ પેદા થઈ જાય છે. આ સબંધ સારી રીતે બજાવવાનું નામ “અખ્લાક” છે. તેના પોતાના માં-બાપ, બાલ-બચ્ચા, સગા-સબંધીઓ, દોસ્ત બિરાદરો બધાથી જ સબંધો છે. બલ્કે તેનાથી આગળ વધીને પોતાના મહોલ્લા, વતન-દેશ અને બધા જ નાગરિકો, ત્યાં સુધી કે મૂંગા જાનવરો-પ્રાણીઓ સાથે પણ કોઈ ન કોઈ પ્રકારનો સબંધ લાગેલો જ રહે છે. આ સબંધોને લઈ તેના ઉપર અમૂક ફર્ઝો લાદવામાં આવ્યા છે.

સૌપ્રથમ **ઈમાન** અને **અખ્લાક**ને લગતી આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમની અમૂક જરૂરી અને કિંમતી નસીહતો વર્ણન કરૂં છું. ત્યાર બાદ સામાજિક જીવનને લગતી મહત્વની બાબતો તરફ ધ્યાન દોરવવા માંગુ છું :

હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્બાસ (રદી.) ફરમાવે છે કે, એક દિવસે હું આપ (સલ.)ની પાછળ બેઠો હતો. તો આપ (સલ.)એ ફરમાવ્યું : “હે બાળક ! હું તમને અમુક વાતો શિખવાડું છું કે (૧) તમે અલ્લાહપાકના હક્કની સુરક્ષા કરો, અલ્લાહ તઆલા તમને દુનિયા અને આખિરતની તકલીફોથી સુરક્ષિત રાખશે, તમો અલ્લાહ તઆલાના હક્કની સુરક્ષા કરતા રહેશો તો તમો અલ્લાહપાકને હમેશા તમારી સમક્ષ પામશો. (૨) જ્યારે તમો કોઈ વસ્તુ માંગો તો ફકત અલ્લાહપાક પાસે જ માંગો. (૩) જ્યારે

મદદ માંગો તો ફકત અલ્લાહપાકથી જ માંગો. (૪) આ વાતને સચોટ રીતે જાણી લો કે બધાંયે માણસો ભેગા મળી તમોને કોઈ વાતનો નફો પહોંચાડવા માંગે તો અલ્લાહપાકે તમારા નસીબમાં જેટલુ લખ્યું છે તેથી વધુ જરા પણ નફો નથી પહોંચાડી શકતા. (૫) અને જો બધા માણસો મળીને તમોને કોઈ વાતનું નુકસાન પહોંચાડવા ઈચ્છે તો તમારા નસીબમાં જેટલુ લખ્યું છે તેથી વધુ જરા પણ નુકસાન પહોંચાડી શકતા નથી.'' *(તિરમિઝી શરીફ : ૨/૭૮)*

પવિત્ર કુર્‌આન શરીફમાં આ તમામ માન્યતાઓનું વારંવાર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, ઉપરાંત અન્ય માન્યતાઓ જે અહલે સુન્નત વલ જમાઅતના મતાનુસાર સર્વમાન્ય છે, તેમનું વર્ણન પવિત્ર કુર્‌આન શરીફ અને હદીષ શરીફમાં જોવા મળે છે. જેમકે ભાગ્ય (તકદીર)ની માન્યતા છે, તેનું વર્ણન પવિત્ર કુર્‌આન શરીફમાં વિભિન્ન શૈલીમાં કરવામાં આવ્યું છે તથા હદીષ શરીફમાં ખૂબ સ્પષ્ટપણે તેને ઈમાનની શ્રેણીમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું છે.

ઉપરોક્ત પૈકી તૌહીદ (એકેશ્વરવાદ)ની માન્યતા, મૃત્યુ પછીના જીવન (આખિરત)ની માન્યતા અને પયગમ્બરોની રિસાલત (ઈશ્વરીય સંદેશ-વહન)ની માન્યતાનું કુર્‌આને કરીમમાં અનેક ઠેકાણે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આથી જ કુર્‌આને કરીમને ''કિતાબુત્તૌહીદ'' (એકેશ્વરવાદનું પુસ્તક) પણ કહેવામાં આવે છે. હઝરત મવલાના સૈયદ અબૂલ હસન અલી નદવી (રહ.)એ લખ્યું છે કે, તૌહીદ વિશે કુર્‌આને કરીમમાં એટલું બધું સ્પષ્ટ અને બુદ્ધિગમ્ય (સમજદારીવાળુ) વર્ણન છે કે, માણસ કુર્‌આન શરીફનો અભ્યાસ કરીને ગમે તે થઈ શકે છે, પરંતુ મુશ્રિક (અનેક દેવવાદી) કદાપી બની શકતો નથી.

અલ્લાહપાકના હુકમોની એવી પાબંદી કરો કે શરીઅત અને સુન્નત તમારી ઝિંદગીથી જાહેર થતી હોય, નમાઝ, રોઝા, ઝકાત, સદકાત, ખૈરાત, અખ્લાક, વાતચીત, સમાજ અને દરેક ક્ષેત્રમાં અલ્લાહપાકના અહકામના પાબંદ થઈ જાઓ.

એક હદીષ શરીફમાં છે કે :

(૧) હરામ ચીજોથી બચો, તો તમો લોકોમાં સૌથી મોટા આબિદ (ઈબાદત કરનાર) બની જશો, (૨) અને અલ્લાહ તઆલાએ જે કંઈ તમારા ભાગ્યમાં લખ્યું હોય તેના પર રાજી રહો, તો તમો લોકોમાં સૌથી માલદાર બની જશો, (૩) અને પડોશી સાથે સારો વર્તાવ કરો તો તમો સંપૂર્ણ મુઅમિન બની જશો, (૪) અને બીજાઓ માટે તે જ વસ્તુ પસંદ કરો જે તમો પોતાના માટે પસંદ કરો છો તો તમો સંપૂર્ણ મુસલમાન બની જશો, (૫) વધુ પ્રમાણમાં ન હસો કે વધુ હસવાથી દિલ મરી જાય છે.

(તિરમિઝી શરીફ : ૧/૫૬)

અખ્લાકી તઅલીમના પ્રકારો :

ઈસ્લામી અખ્લાકી તઅલીમ-શિક્ષણનું વાંચન કરવામાં આવે છે, તો આ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે, આપ (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ) મારફતે માનવજાતને જે અખ્લાકી શિક્ષણ મળ્યું, તેને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી આપ્યું છે

- હક્કો-જવાબદારીઓ.
- ફઝાઈલ-રઝાઈલ (સારી વાતોનું પ્રોત્સાહન, ખરાબ વાતોથી નફરત)
- અદબો-આચારસંહિતા.

ઈસ્લામની પહેલી તઅલીમ એ છે કે, દરેક માણસ ઉપર બીજા માણસો બલ્કે જાનવરો સુદ્ધાંના જે હક્કો અને જવાબદારીઓ લાગુ પડે છે, તેનો હક્ક પહેલો છે. માટે આ અખ્લાકનો પહેલો પ્રકાર ગણાશે.

બીજી વસ્તુ માણસની ઝાતી ચાલ-ચલગત, વર્તણૂંક અને ઉચ્ચ સંસ્કારો છે. જેને ફઝાઈલે અખ્લાક કહેવામાં આવે છે. અને તેની તુલના (મુકાબલા)માં અમૂક બૂરાઈઓ છે, જેને "રઝાઈલ" કહેવામાં આવે છે. જેમકે સચ્ચાઈને ફઝાઈલ અને જૂઠને રઝાઈલ કહે છે.

ત્રીજો પ્રકાર કોઈ પણ કામને સારી રીતે અને ઉમદા તરીકાથી બજાવ-વાનું છે. જેને આદાબ કહેવામાં આવે છે. જેમકે ઉઠવા-બેસવા, ખાવા-પીવા અને કપડાં પહેરવા વગેરે બાબતોમાં ઈસ્લામી અખ્લાકનો ખ્યાલ રાખવો.

હક્કો-ફરજો :

કુર્આન શરીફમાં ફરમાવ્યું : "અને તેમના માલમાં માંગનાર તથા (બિન સવાલી) નિરાધારોનો ભાગ હતો." *(સૂરએ ઝારિયાત : ૧૯)*

"અને જેમના માલમાં અમૂક ભાગ ભિખારી તથા નિરાધારો માટે છે.
(સૂરએ મઆરિજ : ૨૪/૨૫)

માટે આપ કુટુંબીજનોને તેમનો હક આપો તથા મોહતાજ અને મુસાફિરને (પણ આપો). આ તે લોકો માટે બેહતર છે, જેઓ અલ્લાહ તઆલાની ખુશ્નૂદીના ચાહક છે. અને તેઓ જ છૂટકારો પામનાર છે.
(સૂરએ રૂમ : ૩૮)

અલ્લાહ તઆલાએ જ્યારે કોઈ માણસને પોતાના તરફથી દૌલત આપી છે, તો તેનો તકાઝો છે કે, જેમને આ વસ્તુ નથી મળી, તેમને થોડુ થોડુ આપવામાં આવે.

હદીષ શરીફમાં ફરમાવ્યું કે, તમારી પત્નીનો તમારા ઉપર હક્ક છે, તમારા મહેમાનનો તમારા ઉપર હક્ક છે, બચ્ચાઓનો હક્ક છે, તમારી જાત તથા શરીરનો હક્ક છે, આંખોનો પણ હક્ક છે.

ઈસ્લામનું આ હક્કનું વર્તુળ ફક્ત સગા-સબંધીઓ પુરતુ મર્યાદિત નથી, બલ્કે સામાન્ય વ્યક્તિથી લઈ જાનવરો સુદ્ધાંના હક્કો હદીષ શરીફમાં વિગતવાર દર્શાવ્યા છે. જાનવરોની ઉપર જરૂરતથી વધારે બોજ ન લાદો, જરૂરત વગર જાનવર ઉપર બેસી ન રહો, તેને સવારી માટે વાપરો, પોતાની બેઠક ન બનાવો. જ્યારે ઘાસ-પાણીના વિસ્તારમાંથી પસાર થાઓ, તો ખૂબ ઘાસ-પાણી ખવડાવો-પિવડાવો. પક્ષીઓના માળામાંથી તેમના બચ્ચાં લઈ તેમને સતાવો નહીં.

હક્કો, સંસ્કારો અને આચારસંહિતાનું ટૂંકમાં વર્ણન :

માં-બાપના હક્કો, અવલાદના હક્કો, માં-બાપની જીમ્મેદારીઓ, અવલાદની જવાબદારીઓ, બાળકોની તંદરૂસ્તીની સારસંભાળ, બાળકોને

બગડતા રોકવાના ઉપાયો, છોકરીઓની સંભાળ, વારસા-વહેંચણીમાં પુત્રીઓનો હક્ક, દહેજની બુરાઈ, પતિ-પત્નીના હક્કો-ફરજો, સગા-સબંધીઓના હક્કો, પાડોશીના હક્કો, થોડીકવારનો પાડોશી, મહેમાનગીરીની આચારસંહિતા, યતીમો-અનાથોના હક્કો, બેવા (વિધવા) સ્ત્રી સાથે સદ્‌વ્યવહાર, બીમારના હક્કો, મુસ્લિમોનો પરસ્પરનો વર્તાવ, સામાન્ય લોકોના હક્કો, જાત મહેનત-સ્વમાનપણું, દુશ્મનો સાથે વર્તાવ, કેદીઓના હક્કો, પશુ-પક્ષીઓના હક્કો.

ઉચ્ચ અખ્લાક-સારા સંસ્કારો :

સચ્ચાઈ-સત્ય બોલવું, સખાવત-દાન કરવું, પાકદામની-ચારિત્ર્ય-પવિત્રતા (શર્મો-હયા), શાદી-ખુશીના પ્રસંગે સાવચેતી, બૂરી નજરનો (બદનજરીનો) ઈલાજ, પ્રમાણિકતા-અમાનતદારી, રહેમ-દયા, ન્યાય-ઈન્સાફ, એહસાન-ઉપકાર કરવો, માફી-દરગુજર, શુક્ર એક સર્વોચ્ચ ઈબાદત, સબ્ર-શહનશિલતા, સહનશિલતાનો ફાયદો, સબ્રની ફઝીલત, તવાઝુઅ-વિનમ્રતા, વાતચીતમાં મિઠાશ, ઈસાર-બીજા માટે તકલીફ ઉઠાવવી, મધ્યમ માર્ગ અપનાવવો, ભલામણ-સિફારિશ, બલીદાન, હલાલ રોઝી, હકગોઈ-સાચા બોલી હોવું, સમયનું મહત્વ, ભૂલ કબૂલવી, ઈસ્તિકામત-અડગતા.

બૂરા અખ્લાક-ખરાબ સંસ્કારો :

જૂઠ, વાયદાભંગ, બેઈમાની-અપ્રમાણિકતા, દગાબાઝી-ગદ્દારી, આક્ષેપબાઝી-બોહતાન, ચાડી-ચૂગલી, ગીબત-બદગોઈ, ટીકા-ટીપ્પણીની રીત, દ્વિમુખી હોવું, બદગુમાની-ખોટું ગુમાન કરવું, ખોટા વખાણ અને ખુશામત, કંજૂસાઈ, સ્વાર્થ-લાલચ, ચોરી, માપતોલમાં કમી, ધોકાથી સંતાડીને લેવું, રૂશ્વત, વ્યાજુ વહેવાર, ગુસ્સો-ક્રોધ, કીનાકપટ, ઝુલ્મ-અત્યાચાર, ઘમંડ-તકબ્બુર, રિયાકારી-દંભ કરવો, ઉડાઉપણું (ફુઝૂલખર્ચી), બગાડવૃત્તિ, હસદ-ઈર્ષા, ગાળો ભાંડવી-અપશબ્દો બોલવા, દારૂ પીવુ-નશીલા પદાર્થો લેવા, હરામ કમાણીનો વબાલ તથા ભિખારીવૃત્તિ.

જૂઠ અને તેના પ્રચલિત પ્રકારો :

આજે જૂઠ આપણા જીવનમાં એવી રીતે પ્રસરી ગયું છે, જેવી રીતે સ્નાયુઓમાં લોહીનું પ્રસારણ થાય છે. હરતા–ફરતા, ઉઠતા–બેસતા જીભથી જૂઠ નિકળી જાય છે. અમુક સમયે મઝાકના કારણે, તો અમુક સમયે લાભ પ્રાપ્તિ માટે, તો કોઈક વખતે પોતાને મોટો બતાવવા માટે જૂઠ બોલી દેવામાં આવે છે. તેનો સામુહિક રિવાજ થઈ ગયો છે. અને આ રિવાજ એટલા વધુ પ્રમાણમાં થઈ ગયો છે કે, લોકો તેને ગુનોહ કે નાજાઇઝ સમજતા જ નથી. ઉપરથી એવું સમજે છે કે, તેનાથી અમારી નેકી પર કોઈ અસર નહીં થાય.

હઝરત અબૂ હુરૈરહ (રદી.)નું વર્ણન છે કે, હુઝૂરે અકરમ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમે ફરમાવ્યું કે, ત્રણ આદતો એવી છે, જે મુનાફિક હોવાની નિશાની છે. અર્થ એ છે કે, કોઈ મુસલમાનનું કાર્ય નથી કે, તે આવું કામ કરે. જો કોઈ માણસમાં આ ત્રણ આદતો મળી આવે, તો સમજો કે તે મુનાફિક છે. તે આદતો આ પ્રમાણે છે : (૧) જ્યારે વાત કરે તો જૂઠ બોલે. (૨) જ્યારે કોઈ વાયદો કરે તો તે વાયદાનું ઉલ્લંઘન કરે. (૩) જ્યારે તેની પાસે કોઈ અમાનત રાખવામાં આવે તો તેમાં ખિયાનત કરે. અને એક વર્ણનમાં આ વધારો છે કે, ભલે તે નમાજ પણ પઢતો હોય અને રોઝા પણ રાખતો હોય અને ભલે તે દાવો કરતો હોય કે તે મુસલમાન છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તે મુસલમાન કહેવાનો હકદાર નથી. એટલા માટે કે મુસલમાન હોવાનું જે પ્રાથમિક પ્રતિક છે, તેણે તેને છોડી મુકેલ છે.

(બુખારી શરીફ : કિતાબુલ ઈમાન)

ખુદા જાણે આ વાત આપણા દિમાગોમાં ક્યાંથી બેસી ગઈ છે કે, આપણે એવું સમજી લીધું છે કે, દીન ફક્ત નમાઝ, રોઝાનું નામ છે, અને બસ ! નમાઝ પઢી લીધી, રોઝા રાખી લીધા અને નમાઝ રોઝાનો પ્રબંધ કરી લીધો તો આપણે મુસલમાન થઈ ગયા, હવે બીજી કોઈ વસ્તુની માંગણી નથી તો હવે જ્યારે બજારમાં ગયા કે તરત જ ત્યાં જૂઠ-પ્રપંચ તથા છેતરપીંડીથી માલ પ્રાપ્તિ થઈ રહી છે. હલાલ-હરામ બધુ એક થઈ રહ્યું છે.

તેની કોઈ જ ફિકર નથી. ઝબાનનો ભરોસો નથી, અમાનતમાં ખયાનત તથા વિશ્વાસઘાટ થઈ રહ્યો છે. વચનનો કોઈ આદર નથી. તો ઈસ્લામ વિશે આવો દ્રષ્ટિકોણ કે તે બસ નમાઝ રોઝાનું નામ છે. આ ગાઢ ભયજનક તથા ભૂલ ભરેલું દ્રષ્ટિકોણ-મનન છે. હુઝૂરે પાક સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમે સંકેત આપી દીધો કે આવો મનુષ્ય ભલે નમાઝ પણ પઢતો હોય અને રોઝા પણ રાખતો હોય, પરંતુ મુસલમાન કહેવાને લાયક તથા હકદાર નથી. ભલે તેના પર કુફ્રનો ફત્વો ન પડે. કારણ કે કુફ્રનો ફત્વો લગાવવો ઘણી સખ્ત બાબત છે. અને ફત્વાની દ્રષ્ટિએ તેને કાફિર ન ઠેરાવો. ઈસ્લામના વર્તુળથી તેને બહાર ન કાઢો. પરંતુ આવો માણસ બધા કામ કાફિરો જેવા અને મુનાફિકો જેવા કરી રહ્યો છે.

પતિ-પત્નીના સુમેળ સબંધો :

મનુષ્ય એક સામાજિક પ્રાણી છે, સામાજિક પ્રાણી હોવાનો અર્થ એ છે કે, મનુષ્ય ઘર, કુટુંબ અને સમાજના બંધારણમાં રહે છે. જ્યારે બીજા સ્વતંત્ર છે. અને મનુષ્ય ઘણાં બધા સામાજિક નિયમો, રિવાજો અને કાનૂની જાપ્તાના બંધનોને આધીન છે. આ કારણસર બધા જ માનવ સમાજમાં લગ્નનો રિવાજ છે. ઈસ્લામ મનુષ્યના બધા જ વ્યવહારોમાં હિદાયત-ઉપદેશ આપે છે. આ બાબતમાં પણ તેની તાલીમ-શિક્ષણ ખૂબ જ સ્પષ્ટ અને વિસ્તૃત છે.

સ્ત્રી-પુરૂષ વચ્ચે જેટલુ જાતીય આકર્ષણ જોવા મળે છે, એની સરખામણી -માં સબંધો પોતાની રીતે જ મજબૂત અને રોચક હોવા જોઈએ; પરંતુ અફસોસની વાત એ છે કે, કેટલાક માનસિક, આર્થિક અને સામાજિક કારણોસર વર્તમાન યુગના બધા જ માનવ-સમાજોમાં દાંપત્ય સબંધોમાં અનિચ્છા, અરૂચી, કડવાશ અને તિરાડો જોવા મળે છે. એટલે સુધી કે સબંધોની આ કડવાશ સ્ત્રીઓની હત્યા અને અત્યાચારનું કારણ અને નિમિત્ત બની રહે છે. અથવા છૂટાછેડા (તલાક)ના બનાવો મોટી સંખ્યામાં જોવા મળી રહ્યા છે. કુટુંબો વેરવિખેર થઈ રહ્યાં છે. આ પરિસ્થિતીને નજર સમક્ષ રાખીને આ બાબતે ઈસ્લામી તાલીમ જાણવી જરૂરી બની છે.

દહેજ એક સામાજિક દૂષણ :

દહેજના સામાન અંગે આપણા શિક્ષિત વર્ગમાં પણ આ ગેરસમજ જોવા મળે છે કે, ખુદ અલ્લાહપાકના રસૂલ (સલ.)એ પોતાની લાડકી દિકરી હઝરત ફાતિમા (રદી.)ને દહેજનું સામાન આપ્યું હતું. આ અંગે એ બાબત સ્પષ્ટ થવી જોઈએ કે, આપ (સલ.)ની ચાર દિકરીઓ હતી. અને બીજી ત્રણેય દિકરીઓને દહેજ-સામાન આપ્યું ન હતું. આવી જ રીતે આપ (સલ.) માટે પોતાના પ્રાણની કુર્બાની આપવા તત્પર સહાબાએ કિરામ (રદી.)એ પણ આજની જેમ દહેજના સામાનની લેવડ-દેવડ કરી ન હતી. હઝરત ફાતિમા (રદી.)ની બાબત તો એ હતી કે, આપ (સલ.)એ એમને માત્ર એ જ સામાન આપ્યો હતો, જેની એમને સખ્ત જરૂરત હતી. અને આ સામાન પણ એટલા માટે આપ્યો કે, હુઝૂર (સલ.)ના જમાઈ હઝરત અલી કર્રમલ્લાહુ વજહહૂ આપ (સલ.)ના પિતરાઈ ભાઈ હોવાં ઉપરાંત આપ (સલ.)ના વાલીપણા હેઠળ હતાં. એમનું કોઈ અલગ ઘર ન હતું. તેઓ મદીનામાં પોતાના માતા-પિતાના ઘરે પણ ન હતા. તેઓ હુઝૂર (સલ.) સાથે જ રહેતા હતાં. જ્યારે આપ (સલ.)એ એમની શાદી પોતાની દિકરી હઝરત ફાતિમા (રદી.) સાથે કરી, તો એ બન્નેને એક અલગ ઘરમાં વસાવ્યા, અને તેમની જરૂરિયાતનો અમુક સામાન આપ્યો, જેથી તેઓ પોતાના નવા ઘરમાં ખાન-પાન અને રહેવાની વ્યવસ્થા કરી શકે. શું આ એ જ દહેજ હતું, જેનું પ્રદર્શન આજકાલની આપણી શાદીઓમાં થાય છે ? હરગિઝ નહીં. ન તો એ રિવાજને આધિન હતું, અને ન તો એવા કોઈ દેખાડા હતાં. પરંતુ એક જરૂરિયાતની પૂર્તિ હતી. આજે પણ એની છૂટ છે. પરંતુ રિવાજના નામે જેની જરૂરત ન હોય એવા અસંખ્ય સામનના ઢગલા ખડકવા અને અસંખ્ય વસ્તુઓનું પ્રદર્શન કરવાને ઉડાઉ અને બેફામ ખર્ચ સિવાય બીજુ ક્યું નામ આપી શકાય ?

સંતાનો (છોકરા-છોકરીઓ)ના ઘડતરની મહત્વતા :

ઘડતર (તરબિયત)માં સૌથી મહત્વની સમસ્યા સંતાનના ઘડતરની છે. આ માનવીની સમગ્ર ફરજોમાંથી મહાન ફર્જ છે અને જો ઊંડાણપૂર્વક વિચારો

તો અંદાજો થશે કે સંતાન માનવી માટે સૌથી સૌથી મોટુ ઈનામ-સન્માન તેમજ આખિરત અને દુનિયા સુધારવાનું માધ્યમ છે. સંતાન માનવીય સમાજની આવશ્યકતા એટલા માટે પણ છે કે, જન્મ અને વંશ-વૃદ્ધિ ઉપર જ માનવ જીવનનો આધાર છે.

દુનિયામાં સંતાન આંખોની ઠંડક છે. દુઃખ, તકલીફમાં સહારો, માનવીની ઓળખનું માધ્યમ છે. સંતાનને કારણે માણસ શકિત અને પ્રગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. સંતાનને કારણે દુનિયામાં કંઈક કરવાની ઉમંગ અને તમન્ના જાગે છે. સંતાનને કારણે માણસ દુનિયામાં સુંદરતા અને સફળતા પામે છે.

સંતાન અલ્લાહપાકની ઉચ્ચ નેઅ્મત છે. સંતાન કુટુંબની આશાઓનું કેન્દ્ર અને ધરી, વડીલોની આંખોનું ઓજસ, માતા-પિતાની આકાંક્ષાઓનું પુષ્પ હોય છે. કુટુંબના વ્યવસ્થાપનને બાકી રાખવા અને વિવાહિત જીવનના બંધનમાં મજબૂતી લાવવાનું શ્રેષ્ઠ માધ્યમ સંતાન જ હોય છે. સંતાનના માધ્યમથી જ વિવિધ કુટુંબો એકબીજા સાથે સબંધોના તાંતણે બંધાય છે.

સંતાનના આખિરત (પરલોક)ના ફાયદા કુર્આન શરીફ અને હદીષ શરીફમાં ઘણી જગ્યાએ મૌજૂદ છે. જેનાથી અંદાજો થાય છે કે, સંતાન એ જન્નતમાં પ્રવેશ માટેનો સરળ માર્ગ છે. માણસ પોતાના સંતાનને ખવડાવવા-પીવડાવવા તેમજ ભરણ-પોષણ વિગેરે જરૂરિયાતો પાછળ જે પ્રયતનો કરે છે, એ બધા બદલ અલ્લાહપાકે બદલો નિશ્ચિત કર્યો છે. સંતનના સારા ઘડતર માટે જે પ્રયત્ન કરે છે તે તેના સદ્કાર્યોમાં ગણાય છે. જ્યારે માણસ મૃત્યુ પામે છે, અને તેના સંતાન તેના માટે ભલાઈની દુઆ કરે છે. તેના માટે અલ્લાહ તઆલા પાસે તેની મગફિરત માંગે છે, ત્યારે અલ્લાહપાક સંતાનની દુઆ કબૂલ ફરમાવે છે.

માં-બાપને જોઈએ કે બાળકોના જવાન થતાં જ તેમની દેખરેખ રાખે, ગલત પ્રકારના સાથીઓ અને ભાઈબંધોથી દૂર રાખવાની ભરપૂર કોશિશ કરે, એવી જ રીતે સિનેમા, થિયેટર, ફિલ્મ, નાચગાન, નોવેલ, નગ્ન ફોટાઓ, સંસ્કારોને પાયમાલ કરનારી વસ્તુઓ, પોપ ગેમ્સ, તદ્પરાંત સ્ત્રીઓના

ટોળાંઓ અને તેમની મેહફિલોના સમાગમ-સહવાસથી બહુ દૂર રાખે.

નવયુવાનોએ ખુદ જ આ બધી વાતોથી સાવચેતી દાખવવી જોઈએ, નહિતર જો યુવાવસ્થાના પ્રારંભમાં બગાડ તરફ વળાંક લીધો તો પછી તેને સીધી દિશા તરફ વળાંક આપવો ભારે પડશે અને ઈઝઝતના સત્યનાશ સાથે સાથે તંદુરસ્તી અને તાકાતના બરબાદ થવાનો સખ્ત ખતરો છે.

તલાકની સમસ્યાઓ :

શરીઅતે તલાકને એક અપ્રિય અને ખરાબ કૃત્ય ઠેરવેલ છે. એટલા માટે કે તેનાથી ન માત્ર બે ઘર, બલ્કે બે પરિવારોમાં ફૂટ પડે છે, અને પરસ્પરના સબંધો બગડે છે. અલબત્ત, બગડેલ પરિસ્થિતિને સુધારવાના તમામ પ્રયત્નો કર્યા પછી દંપતિ દરમ્યાન એવી દૂરી, અંતર અને નફરત પેદા થઈ જાય છે કે, બન્નેવ વચ્ચે નિભાવનું કોઈ સ્વરૂપ બાકી ન રહે, બલ્કે બન્નેવ અલ્લાહપાકે નિર્ધારિત કરેલ સીમાઓ પર કાયમ પણ ન રહી શકે, તો આવી મજબૂરીમાં શરઈ રીતે અલગ થઈ જવાની પરવાનગી છે.

આજે આપણા સમાજમાં તલાક એક મુખ્ય સમસ્યા બનતી જઈ રહી છે. તેના પાછળનું સૌથી મોટુ કારણ અજ્ઞાનતા છે. શું તલાક વિશે અલ્લાહ તઆલાની પવિત્ર શરીઅતમાં, જે સૃષ્ટિના માલિક અને પાલનહારે મોકલેલ અંતિમ અને સંપૂર્ણ શરીઅત છે અને જે ડહાપણ અને સૂઝબૂજથી ભરપૂર છે અને જે મનુષ્યો માટે સરાસર કલ્યાણ અને ભલાઈ છે, કોઈ સ્પષ્ટ અને શિક્ષા નથી ?

ઈસ્લામી શરીઅતમાં તલાક વિશે વિગતવાર માર્ગદર્શન આપવામાં આવેલ છે. કુર્આન અને સુન્નત (પયગમ્બર સલ.ના કથનો અને આચરણ)થી આપણે સરળતાથી જાણી શકીએ છીએ કે તલાક ક્યારે આપવામાં આવે ? અને જ્યારે આપવામાં આવે, તો કેવી રીતે આપવામાં આવે ?

ઉલમાએ કિરામથી ગુઝારિશ છે કે, પોતાના જલ્સાઓ અને મસ્જીદના ઈમામો પોતાના ખુત્બામાં મુસ્લિમ સમાજની સુધારણાના વિષયને સામે

રાખે અને જહાલત (અજ્ઞાનતા, બિન ઈસ્લામ)ના કારણે જ જે પથભ્રષ્ટતા (ગુમરાહીઓ) જોવા મળે છે અને બીજા લોકો પણ તેના લીધે ગેરસમજના ભોગ બને છે. તેમને સાચી દીની માહિતી અને જાણકારી ઉપ્લબ્ધ કરે.

સગા-વહાલાઓ સાથે સદ્‌વર્તાવ :

આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમે ઈરશાદ ફરમાવ્યો કે, એવો જમાનો આવશે કે જેમાં રિશ્તેદારો સાથે હમદર્દીની ભાવના ખતમ થઈ જશે, લોકો પોતાના સબંધીઓથી દૂર રહેવામાં ભલાઈ સમજવા લાગશે. અમૂક તો એટલા માટે દૂર રહેશે કે તેમને સબંધીઓથી હમદર્દીના બદલે તકલીફ પહોંચે છે, અને અમૂક તો એટલા માટે દૂર રહેશે કે, મદદ ન કરવી પડે. આપ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમે ફરમાવ્યું કે, ત્રણ પ્રકારના લોકોથી અલ્લાહ તઆલા ખૂબ જ નારાઝ થાય છે. (૧) અલ્લાહપાક સાથે શિર્ક કરવાવાળા, (૨) સબંધીઓ સાથે બેદર્દીથી સબંધ તોડનારા (૩) બુરાઈનો હુકમ કરવાવાળા અને ભલાઈથી રોકવાવાળા.

એક હદીષ શરીફમાં આપ (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ)એ ઈર્શાદ ફરમાવ્યો કે, ઈન્સાન બે કામ કરે તો અલ્લાહ તઆલા તરફથી ત્રણ વાતોની ખૂશખબરી છે, તે બે કામ આ છે : (૧) હમેંશા અલ્લાહ તઆલાથી ડરતો રહે અને પરહેઝગારી અપનાવે, (૨) સબંધીઓ સાથે સદ્‌વર્તન કરે. જે આ બે કામ કરશે તેના માટે આ ત્રણ ખૂશખબરીઓ છે : (૧) અલ્લાહ તઆલા તેની ઉમરમાં બરકત આપશે, (૨) અલ્લાહ તઆલા તેનું રિઝક વધારી દેશે, તેને ત્યાં કદી પણ ગરીબી નહીં આવે, (૩) ખરાબ મોતથી અલ્લાહ તઆલા તેની હિફાઝત કરશે અને ઈઝઝતની મોત આપશે.

લગ્ન અને ઉડાઉ ખર્ચ :

આપણા જીવનમાં વિવિધ પ્રસંગો અને અવસરોએ ઉડાઉ તથા બેફામ ખર્ચ કરવામાં આવે છે. પરંતુ લગ્ન-વિવાહ પ્રસંગે ઉડાઉ ખર્ચનું પ્રદર્શન સૌથી વધુ કરવામાં આવે છે. કોઈ પણ વ્યકિત આ તક ચૂકી જવા માંગતો નથી. જરૂરિયાત વિનાનો ખર્ચ અને દેખાડાનો ખોટો ખર્ચ પણ લગ્ન-

વિવાહની ઓળખ બની ચૂક્યા છે. ધનિક લોકો તો ધન પાણીની જેમ વહેવડાવે છે. પરંતુ ગરીબ પણ આ પ્રસંગે ઉડાઉ ખર્ચ કરવામાં પાછળ રહી જાય એવું ઈચ્છતો નથી. જમીન વેચાઈ જાય, ઘર ગીરવે મૂકવાનો વાળો આવે, વ્યાજે ઉધાર પૈસા લેવા પડે, આ બધુ જ સ્વીકાર્ય બની જાય છે. જેથી શાદી ધામ ધુમ પૂર્વક કરી શકાય. ઉડાઉ ખર્ચ કરવામાં આવે, અને આમ કરી પોતાની મહાનતાના જૂઠા વખાણ સાંભળવામાં આવે. આ બધુ ન થાય તો લગ્ન કેવા ? આવી શાદી પછી નાણાં ભીડ ઘેરી વળે છે. કર્ઝ આપનારાઓ જીવન મુશ્કેલ કરી મૂકે છે. વ્યાજનો બોજ કેડ ભાંગી નાખે છે. મહોતાજી અને વધારામાં કર્ઝની ચિંતા દિલને જકડી લે છે. જીવલેણ રોગ લાગુ પાડે છે. હૃદયરોગ થઈ જાય છે. ક્યાંક નઊઝુબિલ્લાહ આપઘાત થઈ જાય છે અને ઈઝઝત તો છડેચોક લીલામ થઈ જ રહી હોય છે. આ પરિણામો છે, આપણા ઉડાઉ ખર્ચના. આવી શાદી ઈસ્લામે હરગિજ પસંદ કરી નથી. મજબૂરી અને નાણાંભીડ છતાં ઉડાઉ ખર્ચનું વલણ, બીજાઓનું અનુરકણ અને પોતાની ખોટી શાન દેખાડવાની ભાવનાનું પરિણામ છે. ક્યારેક આ બાબત મજ્બૂરી સ્વરૂપે પણ થાય છે. જ્યારે એના વિના શાદીની વ્યવસ્થા જ ન થઈ શકતી હોય. આવા પ્રસંગોએ સવિશેષ સમાજમાં એક ખોટી પ્રથાની શરૂઆત કરવા અને તેને પ્રોત્સાહન આપવા ખર્ચ કરવાના દ્રષ્ટિકોણ માટે આપણા ધનિકોનું એ વલણ જવાબદાર છે, જેઓ શાદીમાં ઉડાઉ ખર્ચનો રેકોર્ડ સ્થાપે છે. અને એ ભૂલી જાય છે કે, દૌલત અલ્લાહ તઆલાએ આપેલ અમાનત છે. જેના માટે અલ્લાહપાક સમક્ષ જવાબ આપવો પડશે.

સ્ત્રીઓના વારસા વહેંચણી બાબતે નિષ્ક્રિયતા :

વારસા વહેંચણી સામાજિક જીવનની એક મહત્વપૂર્ણ બાબત છે. ન્યાયિક વહેંચણી પર સમાજના કલ્યાણનો ઘણો બધો આધાર છે. પરંતુ અફસોસ કે સદીઓથી વારસાઈના હક્કો ઝૂંટવી લેવામાં આવી રહયા છે. અને હક્ક પણ કોનો ? એક અબળા-કમજોરનો ! અને ઝૂંટવી લેનારા કોણ છે ? બાપ તથા ભાઈઓ ! જેમના શિરે તે નિર્બળ બાળાની સારસંભાળનો બોજો

નાખવામાં આવ્યો છે. એક સ્ત્રી પ્રતિ સૌથી વધારે પ્રેમ તથા હમદર્દી તેના ભાઈ તથા બાપને હોવી જોઈએ, પરંતુ આ જ લોકો અધિકારો છીનવી લે તો, તે માનવતાનું ચિરહરણ છે. રક્ષકો જ ભક્ષકો બની જાય તો રક્ષા કેવી રીતે થશે ?

આપ આપના હૃદય પર હાથ રાખી બતાવો કે શું દીકરી ખુદાની મખ્લૂક નથી ? શું તે માનવરૂપ નથી ? શું તેની જરૂરિયાત નથી ? આ પ્રશ્નોના જવાબ હકારમાં હોવા છતાં તેની સાથે સાવકો વર્તાવ કરવામાં આવે છે. તેના અધિકારો ખૂંચવી લેવામાં આવે છે. તેનો વારસાઈ હક્ક આપવામાં નથી આવતો. ભાઈઓ નાગની જેમ બાપની જાયદાદ પર કબ્જો જમાવી લે છે. કેમ તેને તેનો ભાગ નથી આપતા ? બધા ઈચ્છે છે કે સમાજ સારો બને. પવિત્ર તથા ક્રાંતિકારી બને, પરંતુ માં-બહેનોના અધિકારો હજમ કરીને આપણે કેવી રીતે સુખી તથા ક્રાંતિકારી સમાજ બનાવી શકીશું ? તે પીડિતાનો વારસાઈ હક્ક પચાવી પાડી આપણે કેવી રીતે નેક બની શકીએ છીએ ? વાસ્તવમાં આ દીકરીઓ પર ખુલ્લો અત્યાચાર છે. આ એક અફસોસજનક પરિસ્થિતિ છે. કયાંક તો છોકરીઓના વારસાઈ હક્કની બાબત વિચારણા હેઠળ પણ નથી આવતી. વિચાર પણ નથી આવતો કે છોકરી પણ વારસામાં ભાગીદાર છે. મુફતીયાને કિરામ પાસે અન્ય મસ્અલાઓની સરખામણીએ વારસા વિશેના મસ્અલાઓ ઓછા આવે છે. વારસા વહેંચણીની બાબતને જાણે દીન સાથે કાંઈ લેવા-દેવા નથી, એમ સમજવામાં આવે છે. બીજી બાજુ દહેજ જેવા દૂષણને નિકાહની અનિવાર્ય શર્ત સમજી લેવામાં આવી છે.

સાફ-સફાઈ અને સ્વચ્છતા :

ઈસ્લામનો મુખ્ય ઉદેશ જ આ છે કે, માણસ દરેક પ્રકારની બાહ્ય અને આંતરિક ગંદકીથી પવિત્ર બને, માણસનું શરીર પણ પવિત્ર બને, એના વસ્ત્રો પણ પાક રહે, જ્યાં એ ઈબાદત કરે છે એ જગ્યા પણ પવિત્ર રહે. જ્યાં એ રહે છે એ ઘર પણ સ્વચ્છ રહે. જે રસ્તા પરથી એ પસાર થાય

છે એ રસ્તો પણ સ્વચ્છ રહે. એનું હૃદય અને દૃષ્ટિ પણ પવિત્ર રહે અને જે ખોરાક એ આરોગે છે એ પણ સ્વચ્છ અને શુધ્ધ રહે. અર્થાત ઈસ્લામ માણસ પાસેથી એવી આશા રાખે છે કે, તેનું સંપૂર્ણ જીવન સ્વચ્છ અને પવિત્ર હોવું જોઈએ. અને જીવનના બધા જ પાસાઓમાં સફાઈ અને સ્વચ્છતાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. પાક-પવિત્ર રહેનારાઓને અલ્લાહ તઆલા પ્રિય રાખે છે :

"અલ્લાહ તઆલા એ લોકોને પસંદ કરે છે, જેઓ તૌબાનો માર્ગ અપનાવે છે, અને ખૂબ જ પવિત્ર રહે છે." *(સૂરએ બકરહ : ૨૨૨)*

અલ્લાહ તઆલાના રસૂલ (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ) પર શરૂઆતમાં જે વહી ઉતરી, એમાંથી એક સૂરએ મુદસ્સિર છે. એમાં ફરમાવવામાં આવ્યું છે કે :

"અને પોતાના રબની મોટાઈનું એ'લાન કરો અને પોતાના કપડાં પાક રાખો અને ગંદકીથી દૂર રહો." *(સૂરએ મુદસ્સિર : ૩-૫)*

એક હદીષ શરીફમાં પવિત્રતાનું મહત્વ દર્શાવતા અલ્લાહ તઆલાના રસૂલ (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ)એ સફાઈ અને પવિત્રતાને અડધુ ઈમાન કહ્યું છે. હદીષ શરીફના શબ્દો આ પ્રમાણે છે : **"પાકી-પવિત્રતા અડધુ ઈમાન છે."** *(મુસ્લિમ શરીફ)*

ઈસ્લામે પોતાના અનુયાયીઓને પ્રથમ દિવસેથી જ સ્વચ્છ રહેવાની તાકીદ કરી છે. સફાઈ તેમજ પાકીને સ્પષ્ટ કર્યું. ગંદકીઓ વિષે જાણકારી આપી, અને એ પણ બતાવ્યું કે, ગંદકીથી કઈ રીતે પાકી-પવિત્રતા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. ઈસ્લામે બતાવ્યું કે, સફાઈ-પવિત્રતા વિના કોઈ ઈબાદત પણ સાચા અર્થમાં સંપૂર્ણ થતી નથી. સ્વચ્છતા-પાકી ન હોય, તો માણસ ઈબાદત-બંદગી પણ અદા કરી શકતો નથી.

નબવી ફરમાન છે : ''જો મારી ઉમ્મત પર ભારરૂપ-બોજરૂપ બનવાનો મને ભય ન હોત તો હું દરેક નમાઝના સમયે દાતણ-મિસ્વાક કરવાનો તેમને હુક્મ આપત.''

ખુલાસો એ કે પવિત્રતા એક બુનિયાદી અંગ છે. પાકી અને સફાઈ વિના કોઈ વ્યકિત એક મુસ્લિમની જેમ જીવન પસાર કરી શકશે નહિં. સૌ પ્રથમ આ મહત્વનું છે કે, મનુષ્યને ખબર હોવી જોઈએ કે પવિત્રતા વગર એનું જીવન અધુરૂ છે. તાલીમ, સંસ્કૃતિ અને નાગરિકતાની બુનિયાદ પવિત્રના અને સ્વચ્છતા પર છે.

ગંદકી અને વ્યસન :

ધુમ્રપાન, તમાકુ અને ગુટખા વગેરેનું ખાનપાન ઠેરઠેર વિવિધ પ્રકારની ગંદકી અને બદબૂ (દુર્ગંધ) ફેલાવે છે, હાલાંકે ઈસ્લામે પવિત્રતા અને સ્વચ્છતાનો અત્યંત ઊંચો માપદંડ કાયમ કર્યો છે. જે ઉપરોક્ત નબવી ફરમાનોથી સ્પષ્ટ થાય છે. ઈસ્લામનો સ્વચ્છતાપ્રિય મિજાજ (સ્વભાવ) આવી ગંદી ચીજોને સ્વીકારવા જરાય તૈયાર નથી.

ધુમ્રપાન અને તમાકુનું સેવન પણ એક પ્રકારની ફુઝૂલ ખર્ચી અને માલનો ખોટો વેડફાટ જ છે, કારણ કે એનાથી કશો જ લાભ થતો નથી; બલ્કે અનુભવી લોકોના મતે એમાં નુકસાન જ નુકસાન છે. આર્થિક પણ અને શારીરિક પણ. આ કારણે બીડી-સિગારેટ યા ગુટખાની ખરીદી પર એક પણ પૈસો વાપરવો અનુચિત, અનિચ્છનીય અને અપસંદનીય કૃત્ય લેખાશે. આ કેટલી ભારે મૂર્ખામી છે કે, રૂપિયા ખર્ચીને પણ બીમારી ખરીદવામાં આવે છે.

ટી.વી; નાચગાન ઈમાન અને અખ્લાક માટે ભયાનક :

ટેલિવિઝન, ઈન્ટરનેટ એક એવુ ખતરનાક અને વિનાશકારી સાધન છે કે, એની નહૂસતને કારણે આજે આપણા કુમળાં અને માસૂમ ભૂલકાંઓની જીભે તથા યુવાધનના મુખડે અમ્બિયાએ કિરામ (અલયહિમુસ્સલામ), સહાબાએ કિરામ (રદી.) અને અવલિયાએ ઈઝામ (રહ.)ના મુબારક અને ફૈઝદાયી નામોને બદલે ફિલ્મી અભિનેતાઓ અને અભિનેત્રીઓના મન્હૂસ નામો અને કુર્આની આયાતને બદલે બેહયાઈભર્યા ગીતો રાત-દિન

સાંભળવા મળે છે. તેમને ઈસ્લામના અહકામ અને આદર્શોનું જરાય ભાન નથી. સુન્નતે નબવી (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ)થી તેઓ હર સેકંડે દૂર જઈ રહ્યા છે. બિનઈસ્લામી રીત-રિવાજો, તરીકા અને અદાઓ પાછળ તેઓ ગાંડાતૂર બની રહ્યા છે. ઈસ્લામી રહેણી-કરણી અને સંસ્કૃતી મુસલ-માનોમાંથી લુપ્ત થતી જાય છે. નહૂસતનાં આવા કાળાડિબાંગ ઓળા મુસ્લિમ સમાજ પર ટી.વી.ના પ્રતાપે જ ઉતરી રહ્યા છે.

ટેલિવિઝનમાં પ્રસારિત થતા પ્રોગ્રામોથી ઘણી બુરાઈઓ, ગેર અખ્લાકી વાતો અને બેશરમીભર્યા કામો રિવાજ પામે છે.

આમ, ટેલિવિઝન ઈસ્લામે હરામ અને નિષિદ્ધ ઠરાવેલ વાતો અને કૃત્યોને રિવાજ આપે છે. ઈસ્લામ એવી પ્રવૃત્તિઓને સહન કરી શકતો નથી, જે માનવીની આત્મિક-રૂહાની, માનસિક, નૈતિક, આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક ઉન્નતીને અવરોધતી અને ગૂંગરાવતી હોય. ટી.વી.ની જીવલેણ અસરોને કારણે દીની મૂલ્યોનો હાસ થઈ રહ્યો છે અને અધર્મતા તથા નાસ્તિકતાને વેગ મળી રહ્યો છે.

એક હદીષ શરીફમાં છે કે, અલ્લાહ તઆલા સમાજના અમુક લોકોના કોઈ નાજાઈઝ કામ કરવાથી આમ અઝાબ નાઝિલ કરે છે, જ્યારે કે એ કામ લોકોની સામે છડેચોક કરવામાં આવે અને તેઓ એને રોકવા શક્તિમાન હોય, છતાંય રોકટોક ન કરે, જ્યારે આવો સમય આવી લાગે તો આમ અને ખાસ બધા જ લોકો અઝાબગ્રસ્ત થઈ જાય છે. *(મિશ્કાત શરીફ)*

આજે નવી નવી અસાધ્ય બીમારીઓ, નિતનવી આફતો અને જટીલ સમસ્યાઓ જાણે આપણું ભાગ્ય (દર્ભાગ્ય) બની ચૂકી છે. આખો મુસ્લિમ સમાજ તથા મુસ્લિમ કૌમ અસ્ત વ્યસ્ત અને આકુળ વ્યાકુળ છે. ઈસ્લામ પર જાતજાતના પ્રહારો અને મુસલમાનો પર વિનાશક આક્રમણોનો એક અતૂટ સિલસિલો છે. કહેવાની જરૂર છે ખરી કે આજે આપણી આવી અવદશા કેમ થવા પામી છે ? ! શું આપણે પોતાનું કર્તવ્ય ભાન અને ફરજ પાલન ચૂક્યા નથી ?

આપણી ગયરત અને શર્મ ક્યાં ગઈ ? માલદાર અને ગરીબ સર્વે આ બલામાં સપડાયેલાં છે. ટી.વી. અને મોબાઈલમાં ગંદી ફિલ્મો જાવી તેઓની દરરોજની આદત અને મોજ-શોખનું કારણ બની રહ્યું છે. પરંતુ આ ફખ્રની વાત સમજવામાં આવે છે કે, પોતાની માસૂમ સ્ત્રીઓ અને પરદામાં બેસનાર વહુ-છોકરીઓને સાથે બેસાડીને સીનેમા, ડાન્સ, સર્કસ અને ખરાબ તમાશા જોવાઈ રહ્યા છે. તબરાની શરીફમાં છે કે હઝરત અમ્માર બિન યાસિર (રદી.)થી રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ (સલ.)એ ફરમાવ્યું કે, ‘‘ત્રણ માણસ કદી પણ જન્નતમાં દાખલ થશે નહીં, (૧) ડય્યૂસ, (૨) મર્દો જેવી સૂરત ધારણ કરનાર સ્ત્રીઓ, (૩) હમેંશા શરાબ પીનાર.’’ ત્યારે સહાબા રદી. અર્ઝ કરી કે ડય્યૂસ કોણ છે ? તો આપ (સલ.)એ ફરમાવ્યું કે, ‘‘જેમની ઓરતો પરદા વગર પરાયા મર્દો સાથે મળતી રહે, એટલે શર્મ હયાનો ખ્યાલ ન રાખે.’’ હુઝૂર સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ ફરમાવે છે કે, **‘‘ખુદા તઆલાએ મને હિદાયત માટે રસૂલ બનાવ્યો અને હુકમ આપ્યો કે દુનિયામાંથી વાજા-ગાજાને મિટાવી દઉં.’’** *(અબૂ દાવૂદ શરીફ)*

આજે આપણાં સમાજમાં ગાયનો સાંભળવાનો તથા સંભળાવવાનો ઘણો જ રિવાજ થઈ ચૂક્યો છે. ઘર-ઘર, ગલી-ગલી, શેરી-શેરી અને બજાર ફિલ્મી ગાયનો અને મ્યુઝિકથી ગુંજે છે. ટી.વી; વી.સી.આર; ડીશ એન્ટેના અને ચેનલોએ તેના અવાજને ઉચ્ચ શિખરો પર પહોંચાડયો છે. અમુક મુસ્લિમો શાદીના પ્રસંગે ગાયનોનો અવાજ બુલંદ કરી પૂરા મહોલ્લાને, બલ્કે આખા ઈલાકાવાળાઓને ફિલ્મી ગાયનો અને મ્યુઝિક સંભળાવે છે. ભલે ને તે સમયે કોઈ નમાઝ પઢી રહ્યો હોય યા કુર્આને કરીમની તિલાવત કરી રહ્યો હોય યા ઝિક્રે ખુદામાં મશ્ગૂલ હોય યા અભ્યાસમાં વ્યસ્ત હોય અથવા આરામ કરતો હોય.

ગાયનોની કેસેટોનો કારોબાર કરનારાઓ, અમુક વેપારી અને હોટલ-વાળાઓ પોતાની દુકાનો પર બુલંદ અવાજથી ગાયનો ચાલુ રાખે છે. આવી જ રીતે વેગન અને બસ, રિક્ષા ચાલકો પણ સફર દરમિયાન ગાયનો

સંભળાવવાનો સિલસિલો ચાલુ રાખે છે. વિમાન મથકોમાં પણ ધીમા અવાજે સંગીત-મ્યુઝિક સંભળાવાય છે.

ઈસ્લામી પહેરવેશ (લિબાસ) :

આજના જમાનામાં ફેશને લિબાસના અસલ મકસદને ખત્મ કરી દીધો છે. પુરૂષો અને સ્ત્રીઓમાં એવો લિબાસ પ્રચલિત થઈ ગયો છે, જેનાથી અંદરના ભાગો સાફ દેખાય છે. આવો પહેરવેશ પહેરવાવાળા પર અલ્લાહ તઆલા અને અલ્લાહપાકના રસૂલ (સલ્લલ્લાહુ અલયિહ વસલ્લમ)એ સખ્ત લા'નત ફરમાવી છે.

અલ્લાહપાકના રસૂલ (સલ.) ફરમાવે છે : ''અમુક સ્ત્રીઓ નામનાં કપડાં પહેરે છે અને હકીકતમાં તે નગ્ન છે. આવી સ્ત્રીઓ જન્નતની ખુશ્બૂ પણ નહીં સુંઘી શકે.'' *(મુસ્લિમ શરીફ)*

બીજી હદીષમાં અલ્લાહપાકના રસૂલ (સલ.) ફરમાવે છે : ''કયામતના નજદીક સ્ત્રીઓ એવો પહેરવેશ પહેરશે, જે પહેરવા છતાં નગ્ન હશે, બીજાઓને પોતાની તરફ આકર્ષશે અને પોતે પણ બીજાઓ તરફ આકર્ષાશે, તેમનું માથુ ઉંટની કોહાનની જેમ ઝૂકેલું હશે. આવી સ્ત્રીઓ જન્નતમાં દાખલ નહીં થાય.'' *(મુસ્લિમ શરીફ : ૨/૨૦૫)*

ફેશનની બીમારીએ સારા દીનદાર કુટુંબોની સ્ત્રીઓને પણ ફિલ્મી હિરોઈનની નકલ કરવા પર મજબૂર કરી દીધી છે. સિનેમા, ટી.વી. જોવાથી જ્યાં ઘણાં ગુનાહ અને નુકસાન છે, ત્યાં એક આ પણ છે કે નવજવાન છોકરીઓ ફિલ્મોમાં કામ કરવાવાળી બેહયા, બેશર્મ હિરોઈનોના કપડાં પહેરીને તેમની ચાલ-ચલન શીખીને તેમના જેવી બનવામાં ગર્વ અનુભવે છે.

ઈતિહાસના વાંચનથી માલૂમ પડે છે કે, ''જ્યારે યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓ મુસલમાનો સામે તાકતથી હારવા લાગ્યા તો તેમને લાગ્યું કે, તેઓ મુસલમાનો સામે તાકતથી નહીં જીતી શકે. આથી તેમણે વિચારીને નક્કી કર્યું કે, મુસલમાનોના અંદરથી શર્મ અને હયા કાઢી નાખો. કેમકે જે કૌમમાંથી શર્મ-હયા નીકળી જાય છે, તે કૌમ પતન તરફ ધકેલાય છે.''

આ દાવપેચમાં આ લોકો સો ટકા સફળ થઈ ગયા. જે આપણે આપણી આંખો સામે જોઈ રહ્યા છીએ અને હદીષ શરીફમાં પણ છે કે, "શર્મ એ ઈમાનનો એક ભાગ છે." *(બુખારી શરીફ)* અને બીજી હદીષમાં પણ અલ્લાહ તઆલાના રસૂલ (સલ.) ફરમાવે છે કે, "જ્યારે તારા અંદરથી શર્મ અને હયા નીકળી જાય, તો તું જે ચાહે તે કર." *(બુખારી શરીફ : ૨/૯૦૪)*

આપણા માટે કેટલા અફસોસની વાત છે કે, "જે કૌમોએ હંમેશા ઈસ્લામને મિટાવવાની અને નાકામ બનાવવાની દરેક જમાનામાં કોશિશ કરી, મુસલમાનો પર જુલ્મો કર્યા, તેમના વિરૂદ્ધ ષડયંત્રો રચ્યાં, જુલ્મનો કોઈ તરીકો બાકી નથી રાખ્યો, આજે પણ આપણે જોઈ રહ્યા છીએ કે, તેઓ મુસલમાનો સાથે કેવો વર્તાવ કરી રહ્યા છે. મુસલમાનો માટે સોચવાનું મકામ છે. આટલું બધું થયા પછી પણ તેમના તરીકા પર ચાલવામાં ગર્વ અનુભવે છે ! આ તો બેગૈરતીની વાત છે. અને સામેવાળી કૌમને જુઓ, જ્યારે ભારત પર અંગ્રેજોએ કબ્જો કર્યો, મુસ્લિમ મુઘલ બાદશાહોનો જે પહેરવેશ હતો, ઈમામહ (સાફો) અને ખાસ પ્રકારનો જભ્ભો, આ લિબાસને અંગ્રેજોએ પોતાના નોકરો, ચોકીદારોને પહેરવા પર મજબૂર કર્યા. આવું કેમ કર્યું ? ફક્ત એટલા માટે જ કે તેનાથી મુસલમાનોને ઝલીલ કરે અને બતાવે કે અમે તમારા બાદશાહોનો પહેરવેશ અમારા ચોકીદારો અને નોકરોને પહેરાવીએ છીએ. આપણાં માટે કેટલા અફસોસની વાત છે કે, આપણે ઘણા શોખ અને ગર્વથી તેમનો પહેરવેશ પહેરીએ છીએ !

ગુસ્સો : શયતાનનો હુમલો :

એક રિવાયત મુજબ અલ્લાહ પાકના રસૂલ (સલ.)એ ફરમાવ્યું કે, પાછલા પયગમ્બરોમાંથી કોઈ એક પયગમ્બર સાથે શયતાનની વાતચીત થઈ. આ એક લાંબી રિવાયત છે, તેનો એક અંશ નીચે મુજબ છે :

"શયતાને કહયું, તમે મારાથી કેવી રીતે બચી શકશો ? પયગમ્બરે જવાબ આપ્યો, ખુદાના સોગંદ ! જ્યારે પણ મને તારા તરફથી કંઈક ગરબડ થતી હોય એવુ લાગ્યુ ત્યારે મેં તારાથી બચવા માટે અલ્લાહપાકની

પનાહ (આશ્રય) માંગી. અલ્લાહના દુશ્મને (શયતાને) કહયું, તમે સાચુ કહયું. તેના વડે જ તમે મારાથી છૂટી શકો છો. પછી પયગમ્બરે કહયું : તુ મને બતાવ કે, તુ કોની મદદથી ફરી માણસ પર ચઢી બેસે છે ? શયતાને કહયું : ગુસ્સા અને ઈચ્છાપૂર્તિ (ખ્વાહિશ) વડે.'' *(તફસીર ઈબ્ને કષીર ૨/૫૫૧)*

આનાથી જાણવા મળ્યું કે, માણસ જ્યારે ગુસ્સામાં હોય છે, અથવા જે સમયે તેની પર મનેચ્છા સવાર થઈ જાય ત્યારે તે શયતાન માટે અસુરક્ષિત (Vulnerable) બની જાય છે. આવી દરેક સ્થિતી શયતાન માટે હુમલો કરવાનો માર્ગ મોકળો કરી આપે છે.

આવી નાજુક પરિસ્થિતિનો લાભ લઈ શયતાન માણસને શિકાર બનાવે છે. અને તેને જન્નતની દિશાથી ફેરવી જહન્નમની દિશામાં ચલાવવા માંડે છે.

માણસે સૌથી વધારે પોતાના જ ગુસ્સાથી તથા ઈચ્છાઓ પાછળ દોડવાથી ડરવું જોઈએ. આ ખતરાથી બચવાનો ઉપાય એ છે કે, જ્યારે પણ આવી લાગણી જન્મે ત્યારે તેને શયતાનનો હુમલો સમજે અને તત્કાળ શયતાનથી ખુદા તઆલાની પનાહ (આશરો) માંગવા લાગે.

કરજ અને ઈસ્લામ :

કરજ લેવા બાબતે ઈસ્લામની તા'લીમ (શીખ) એ છે કે જ્યાં સુધી થઈ શકે માણસ પોતાના આત્મ સન્માનની જાળવણી કરે. અને કોઈનાથી કરજ ન માંગે. મોજ-મજા તથા ઐશ-આરામના સાધનો ન મળ્યા હોય તો જાડુ-પાતળુ પહેરી લઈને, સુકૂ-લીલુ ખાઈને જીવન ગુજારે. અલ્લાહપાકનું ફરમાન છે કે, ''અને અમે આ (સારા-માઠા) દિવસો લોકો વચ્ચે ફેરવતા રહીએ છીએ.'' *(૩:૧૪૦)* આ ફરમાનને ધ્યાનમાં રાખી હલાલ રોઝીની તલાશમાં લાગેલો રહે. અલ્લાહ પાકની રહમત (મહેર)થી નિરાશ નહીં થાય. કરજ માંગવાથી એટલા માટે રોકવામાં આવે છે કે, કરજ લેનાર કરજ આપનારની નજરમાં નીચો થઈ જાય છે. અને કયારેક તે સબંધોમાં તિરાડનું પણ નિમિત્ત બની જાય છે. એક અરબી કહેવત મશહુર છે : **અલકરઝુ મિકરાઝુલ મહબ્બતિ.** અર્થાત્ : ''કરજ એ પ્રેમની કાતર છે.'' *(મુફીદુત્તાલિબીન : ૩)*

તે છતાં જો બધા રસ્તાઓ બંધ દેખાય અને કરજ લીધા સિવાય કોઈ છુટકારો ન હોય તો માણસ જરૂરિયાત પુરતું કરજ લઈ શકે છે. તે છતાં બહેતર એ છે કે માણસ પોતાના કોઈ હિતેચ્છુ-નેક ભાઈ પાસેથી કરજ માંગે, જેની અંદર ગુપ્તતા જાળવવાનો ગુણ હોય તથા જે ઉપકાર દર્શાવવાની માનસિકતા ન રાખતો હોય.

કરજ લેતી વખતે પાછું આપવાની નિય્યત રાખે. કારણકે એવા માણસ માટે ખુદા ગૈબના ખઝાનાથી કરજની અદાયગીની વ્યવસ્થા કરી આપે છે. અને જેની નિય્યત શરૂઆતથી જ ખરાબ હોય છે, ખુદાપાક તે માલથી તેને ફાયદો ઉઠાવવાનો મોકો નથી આપતો. અને પછી પણ જો તે કરજ અદા કરવા માંગે છે, તો તેને ખુદાઈ મદદ શામેલ નથી હોતી. કોઈએ સાચું જ કહયું છે : "જેવી નિય્યત તેવી બરકત."

હઝરત અબૂ હુરૈરહ (રદી.)થી રિવાયત છે કે, અલ્લાહપાકના રસૂલ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમે ફરમાવ્યું કે, જે માણસ લોકોનો માલ પાછો આપવાના ઈરાદે લે છે, તો અલ્લાહ તઆલા તેના તરફથી અદાયગીની વ્યવસ્થા કરી આપે છે. અને જે હડપ કરવાના ઈરાદે લે છે તો અલ્લાહપાક લીધેલા માલને પણ બરબાદ કરી નાંખે છે. *(બુખારી શરીફ : ૧/૩૨૧)*

અલ્લાહપાકના રસૂલ (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ)એ ફરમાવ્યું કે, અલ્લાહપાક તે બંદાની મદદમાં ત્યાં સુધી રહેતો હોય છે, જ્યાં સુધી બંદો પોતાના ભાઈની મદદ કરતો રહેતો હોય છે. *(અબૂ દાવૂદ : ૨/૨૭૬)*

એક બીજી હદીષમાં છે કે હુઝૂર (સલ.)એ ફરમાવ્યું કે, તમે જમીન-વાળા પર રહમ કરો, આકાશવાળો તમારી પર રહમ કરશે. *(તિર્મિઝી : ૧૨/૧૪)*

જ્યારે કોઈ માણસ કરજ માંગે છે, ત્યારે તેનો મજબૂરીનો સમય હોય છે. અમુક લોકો નાની નાની જરૂરિયાત માટે અન્યો સમક્ષ કરજ માટે હાથ ફેલાવી દેતા હોય છે. નહીંતર સજ્જનો અત્યંત મજબૂરી પછી જ કોઈનાથી કરજ માંગે છે. મજબૂરીનો સમય સહાયનો સમય હોય છે. આવા સમયે કરજ માંગનારની મજબૂરીઓથી ફાયદો ઉઠાવવો અને પાંચના દસ વસૂલ

કરવા અર્થાત્ કરજ પર વ્યાજ લેવું માનવીય હમદર્દીથી અત્યંત વિરોધી બાબત છે. સાથોસાથ શરઈ દ્રષ્ટિએ આ કાર્ય નાજાઈઝ તથા હરામ છે.

હઝરત જાબિર (રદી.) ફરમાવે છે કે, અલ્લાહના રસૂલ સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમે વ્યાજખોર પર ફિટકાર વરસાવી છે. *(મુસ્લિમ : ૨:૨૭)*

હઝરત ઈમામ અબૂ હનીફા (રહ.)થી જો કોઈ કરજ લેતો તો અત્યંત સાવચેતીના લીધે તે માણસની દીવાલની છાંયમાં પણ ઉભા રહેતા ન હતા. જેથી દેવાદારની વસ્તુથી ફાયદો મેળવવાની સ્થિતિ ન સર્જાય. આ સબંધે આપની સમક્ષ એ હદીષ રહેતી : ‘‘દરેક તે કરજ જે નફો અપાવે, તે હરામ છે.’’ *(મિરકાત : ૯/૯૧)*

કરજ પાછું આપી દેવાની જવાબદારી કોઈપણ સંજોગોમાં કરજ લેનાર પર છે. જેમ બને તેમ જલ્દી તથા સારામાં સારી રીત થઈ શકે તે રીતે કરજ ચૂકવી ભાર હલકો કરી નાંખે. અલ્લાહપાકના રસૂલ (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ)એ ફરમાવ્યું કે, ‘‘તમારામાંથી સૌથી સારો માણસ તે છે જે સારી રીતે કરજ અદા કરનાર હોય.’’ *(બુખારી શરીફ : ૧/૩૨૩)*

દેવાદાર દેવાની અદાયગી માટે બેચેન રહે. જો મુદત પુરી થઈ જાય અને કરજની અદાયગીની વ્યવસ્થા ના થઈ શકે તો લેણદારોથી સંતાઈ કે દૂર રહેવાના બદલે તેનાથી મુલાકાત કરી તેને ઈત્મિનાન અપાવે, અને પોતાની મજબૂરી દર્શાવે.

પરંતુ જો નિર્ધારિત મુદત પર કરજની અદાયગીની સ્થિતિ હોવા છતાં જો કરજ અદા ન કરે, પોતાની જરૂરિયાત પુરો કરતો રહે, અને કરજની અદાયગીમાં આનાકાની કરતો રહે તો એ ખુલ્લો અત્યાચાર છે. અલ્લાહના રસૂલ (સલ.)એ ફરમાવ્યું : માલદાર માણસની ટાળાટાળી અત્યાચાર છે.

દેવાદાર જ્યારે પોતાની નાદારી તથા વિવશતા દર્શાવે તો લેણદારે તેની મજબૂરી જોતાં તેને મહેતલ આપવી એક સવાબનું કાર્ય છે. અને કરજ મૂળ માંથી માફ કરી દેવું એ એનાથી પણ મોટું સવાબનું કાર્ય છે. અલ્લાહ

તઆલાના રસૂલ (સલ.)એ ફરમાવ્યું કે, "જેણે કોઈ તંગીવાળાને મહેતલ આપી અથવા તેનું દેવું માફ કરી દીધું, અલ્લાહપાક તેને પોતાના અર્શની છાંયમાં સ્થાન આપશે."

સામાન્યપણે લોકો કરજ માંગતી વખતે ખુશામતભર્યું વલણ અપનાવે છે, જલ્દી આપી દેવાનો વાયદો કરે છે, કસમો ખાય છે, પરંતુ જ્યાં નિર્ધારિત મુદત પુરી થાય છે, તો લેણદાર સાથે દુર્વ્યવહાર કરે છે. અદ્દલ "ઉલ્ટો ચોર કોટવાલને દંડે" વાળું ચિત્ર હોય છે, જો કે મામલો તેનાથી વિપરિત હોવો જોઈએ.

હઝરત અબૂ હુરૈરહ (રદી.)થી રિવાયત છે કે અલ્લાહપાકના રસૂલ (સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમ)એ ફરમાવ્યું : "હકદારને સખત વાત કરવાનો અધિકાર છે." *(બુખારી શરીફ : ૧/૩૨૩)*

બેહતર છે કે કરજ વિશેની બધી બાબતો બે ગવાહોની હાજરીમાં લખી લેવામાં આવે. શરમ રાખવાના કારણે જો લખાણ ન કરવામાં આવે તો આગળ જઈને તકલીફમાં સપડાવવાનો વારો આવી શકે છે. અને કરજ આપનાર કોઈ પુરાવા ન હોવાના લીધે પોતાના અધિકારથી વંચિત રહી જાય છે. કોઈ અકલમંદે ઘણી સારી વાત કરી છે, "રહો ભાઈઓની જેમ અને વ્યવહાર કરો પારકાઓની જેમ." *(અલ મુસ્તત્રિફ : ૧/૭૦)* ભાઈઓની જેમ હળીમળીને રહો, પરંતુ વ્યવહાર કરો તો સાવચેતી એવી રાખો જાણે દૂરની પણ ઓળખાણ ન હોય.

સમયનું મહત્વ :

સમયના સર્જનહાર અલ્લાહ તઆલાએ પોતે જ પોતાના સદાબહાર અને જીવંત કુર્આને મજીદમાં સમયની કસમ ખાઈને એની અગત્યતા અને મહત્વતાનું પ્રમાણ આપ્યું છે. એક આખી સૂરત "સમય"ના નામથી નાઝિલ ફરમાવી છે. જેને સૂરએ અસ્ર કહેવામાં આવે છે. કુર્આને પાકની સૌથી નાની સૂરતમાં અલ્લાહપાક ફરમાવે છે : **"સમયની કસમ ! નિઃશંક, માનવજાત નુકસાનમાં જ છે, સિવાય તે લોકો કે જેઓ ઈમાન લાવ્યા**

અને સદ્‌કાર્યો (સારા કામો) કર્યા, અને એકબીજાને હકની શિખામણ આપી, અને એકબીજાને સબ્રની સમજૂતિ આપી." અર્થાત્ જે શખ્સ સમયની કદર નથી કરતો અને એને વેડફી નાંખે છે, તે દુનિયા અને આખિરત બન્ને જગ્યાએ સંપૂર્ણ નુકસાનમાં જ રહેશે.

મુહસિને ઈન્સાનિયત, ખાતિમુલ અમ્બિયા હઝરત મુહમ્મદ મુસ્તફા સલ્લલ્લાહુ અલયહિ વસલ્લમે ચેતવણી આપતા ફરમાવ્યું છે કે, **"બે નેઅમતો એવી છે કે, જેમાં વધુ પ્રમાણમાં લોકો ધોકામાં જ રહે છે. એક તંદુરસ્તી અને બીજી ફુરસદ (સમય)."** *(બુખારી શરીફ)*

યુરોપની પ્રજાએ 'સમય'ની કિંમત જાણી લીધી છે. તેથી તેઓ જરા પણ સમયને વેડફતા નથી અને એમના સમયને સાચવી લેવાની આ જ આવડતના લીધે યુરોપ-અમેરિકાએ ભૌતિક, આર્થિક અને વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રે હરણફાળ પ્રગતિ સાધીને સિદ્ધિના સોપાન સર કર્યા છે. અંગ્રેજીની આ કહાવત ઘણી જ પ્રચલિત છે, ''The Time is Gold'' સમય તો સોના જેવી કિમતી વસ્તુ છે, એને વેડફી ન શકાય, એની તો કદર કરીને તેનો સદ્‌ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

પરંતુ ઈસ્લામ તો દુનિયાનો સર્વોચ્ચ મઝહબ છે. તેથી જ ઈસ્લામની જીવંત અને સદાબહાર અરબી ભાષામાં જ ''સમય''ની ખરી કિંમત આંકવામાં આવી છે. અરબી કહેવત છે, **"અલ વક્તુ હુવલ હયાત"** સમય તો જીવન સમાન અતિ મૂલ્યવાન વસ્તુ છે. કારણ કે સોનુ અગર ચોરાઈ જાય, ખોવાઈ જાય કે વપરાઈ જાય તો પણ માનવી મહેનત કરીને પાછું મેળવી શકે છે. પહેલાં કરતાં પણ વધુ મેળવી લેવાની શક્યતા છે, પરંતુ સમય તો જીવન સમાન છે કે જેવી રીતે ગુજરી ગયેલું જીવન પાછું મેળવી શકાતુ નથી, એવી જ રીતે પસાર થયેલ સમયને પાછું પ્રાપ્ત કરવું અશક્ય હોય છે.

અલ્લાહપાક આપણને સૌને આ બધી બાબતો વિશે સહીહ સમજ આપે અને સમયની કદર કરવાની તૌફીક આપે. આમીન.

વર્તમાન શૈક્ષણિક તથા સાંસ્કૃતિક પડકારો બાબતે સહીહ ઈસ્લામી કાર્યપદ્ધતિ અને દિશાસૂચનો

આ સમયે સમગ્ર વિશ્વના મુસ્લિમો માટે ખાસ કરીને ભારતના મુસ્લિમો માટે સૌથી પહેલો ફર્ઝ અને જરૂરી કામ એ છે કે અલ્લાહપાક સાથે તુટેલો સબંધ પુનઃ સ્થાપિત કરવામાં આવે, ગુનાહોથી તોબા કરવામાં આવે, ખુદાતઆલાની સમક્ષ આજીજીપૂર્વક દુઆ કરવામાં આવે.

કુર્આન શરીફ કહે છે કે, ''ધીરજ (સબ્ર) તથા નમાઝ દ્વારા અલ્લાહ તઆલાથી મદદ માંગો. મુસીબતમાં તરફડતા માણસની પુકારનો જવાબ કોણ આપે છે ? અને કોણ તમારા સંકટ દૂર કરે છે ? કોણ તમને અન્ય લોકોના અનુગામી બનાવે છે ? (અલ્લાહ જ વળી) હે મુસ્લિમો ! સાચી પાકી તૌબા કરો. આશા છે કે અલ્લાહપાક તમારા ગુનાહ માફ કરી દે.''

આપ (સલ.)નો નિયમ હતો કે થોડીક પણ ચિંતાની બાબત આવી પડતી, તો આપ તરત નમાઝ માટે ઉભા થઈ જતા. *(અબૂ દાવૂદ)* જયારે ઝડપથી પવન ફૂંકાતો કે સુર્યગ્રહણ અથવા ચંદ્રગ્રહણ થતું તો આપ મસ્જીદ તરફ જલ્દીથી પહોંચી નમાઝ તથા દુઆમાં મશ્ગુલ થઈ જતા.

આ કારણોસર આ સમયે દુઆ અને કુર્આને પાકની તિલાવત, ખાસ કરીને એવી આયતો તથા સૂરતોની તિલાવત કરવી જોઈએ, જેમાં શાંતિ, સમાધાન તથા ફત્હો નુસ્રતની બાબતો બયાન કરવામાં આવી છે. દા.ત. સુરએ ફીલ, કુરૈશ અને આયતુલ્કુર્સી વગેરેનો વિર્દ.

બીજી જરૂરી શર્ત અને તાકીદના પગલા એ છે કે ગુનાહોથી પરહેઝ કરવામાં આવે. અને થઈ ગયેલ ગુનાહોની માફી માંગવામાં આવે. લોકોના હુકૂક (અધિકારો) અદા કરવામાં આવે. આ બાબતે હઝરત ઉમર બિન અબ્દુલ અઝીઝ (રહ.)ના એક ફરમાનનો હવાલો પુરતો છે, જે તેમણે પોતાની ફૌજના એક જનરલને મોકલ્યો હતો. આપ લખે છે....

અલ્લાહના બંદા અમીરૂલ્ મુઅમિનીન ઉમરનું આ સૂચનાપત્ર મન્સૂર બિન ગાલિબના નામે.... દરેક સ્થિતિમાં ખુદાનો ખૌફ (તકવા) બાકી રાખો. કારણ કે તકવો સર્વશ્રેષ્ઠ હથિયાર, અસરકારક યુકિત અને સાચી તાકત છે. અમીરૂલ્ મુઅમિનીન તેમને આદેશ આપે છે કે, તે પોતાની તથા પોતાના સાથીઓની બાબતે શત્રુથી વધારે ગુનાહ (અલ્લાહપાકની નાફરમાનીથી) ડરે. કારણ કે ગુનાહ (પાપ) શત્રુની ચાલબાજીથી વધારે માણસ માટે ખતરનાક છે, અને શત્રુ મુસ્લિમોના ગુનાહોના કારણે તેમની પર ચઢી બેસે છે. જો આપણે અને તેઓ ગુનાહમાં સરખા થઈ જઈશું, તો તેઓ સંખ્યાબળ ના કારણે આપણા પર પ્રભુત્વ મેળવી લેશે. પોતાના ગુનાહોથી વધારે કોઈની દુશ્મનીથી સાવચેત ન રહો. જ્યાં સુધી બની શકે ત્યાં સુધી પોતાના ગુનાહોથી વધારે કોઈ પણ ચીજની ચિંતા ના કરો.

આપણે દીને ઈસ્લામ પર અડગપૂર્વક અમલ કરવો જોઈએ. ધીરજ રાખવી જોઈએ. કુર્આને કરીમમાં છે : ‘‘હે ઈમાનવાળાઓ ! નમાઝ તથા સબ્ર વડે (અલ્લાહપાકથી) મદદ માંગો. સાચે જ અલ્લાહપાક સબ્ર કરનારાઓ સાથે છે’’ *(સૂ.બકરહ્)* અનેક આયતોથી સિદ્ધ થાય છે કે, દીન પર અડગ રહેનારાઓને અલ્લાહ તઆલાની વિશેષ મદદ મળે છે. બલ્કે કેટલીક આયતોથી એવું પણ જાણવા મળે છે કે, વિકટ પરિસ્થિતિનો કોરડો એટલા માટે વીંઝવામાં આવે છે કે, મુસ્લિમોનું ધ્યાન અલ્લાહ તઆલા તરફ થઈ જાય, તેઓ અલ્લાહ તઆલા તરફ પાછા ફરે.

- **હાલની આ પરિસ્થિતિમાં મુસ્લિમો માટે જરૂરી છે કે,** પોતાના બાળકોને ઘરમાંથી કુર્આન શરીફની તઅલીમ, દીનની બુન્યાદી વાતો

તથા અમલો વિશે જાણકારી આપી દેવામાં આવે. આ કામ માં-બાપ કે ઘરના વડીલો કરી શકે છે. ટી.વી; મોબાઈલ, ઈન્ટરનેટ પર પાબંદી લગાવવામાં આવે. ઘરમાં માનસઘડતરનું આ કાર્ય ચાલતાં-ફરતાં થઈ શકે છે. રાત્રે સિરીયલોના બદલે માં-બાપ બાળકોને ઈસ્લામી કહાનીઓ સંભળાવે, તો તેનાથી બહુ મોટું કામ થઈ શકે છે.

- મુસ્લિમોના ૯૫% બાળકો સ્કૂલો કે કોલેજમાં શિક્ષણ મેળવે છે. ત્યાં બિનઈસ્લામી બલ્કે ઈસ્લામ વિરોધી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. તેના તોડ માટે લઘુમતિ શાળાઓ સ્થાપવાની જરૂર છે. સ્કૂલના બિનઈસ્લામી વાતાવરણની અસર ઓછી કરવા માટે મકાતિબની વ્યવસ્થા ઉભી કરી તેને મજબૂત બનાવવામાં આવે.
- આપણી સામાજીક વ્યવસ્થાને ઈસ્લામી રંગ આપવામાં આવે. જ્યાં આપણી વસ્તી છે, ત્યાં **"અમ્ર બિલ મઅરૂફ"** વડે સારો માહોલ બનાવવામાં આવે અને **"નહ્ય અનિલ મુન્કર"** દ્વારા ખરાબ વાતાવરણ દૂર કરવામાં આવે. એવા પ્રોગ્રામ્સ કરવામાં આવે, જેથી મહોલ્લા-વાસીઓ દીનની બુન્યાદી વાતોથી વાકેફ થતા રહે.
- પત્રકારત્વ તથા સાહિત્ય ક્ષેત્રે પણ ધ્યાન આપવામાં આવે. આજનું ઈસ્લામ વિરોધી પત્રકારત્વ લોકોના વિચાર પર જબરો પ્રભાવ પાડી રહ્યું છે. એટલે તેનો વિકલ્પ પુરો પાડવો અને વાચકોની ભૂખ સંતોષવી એ જ સાચો ઉકેલ છે.
- ઉમ્મતની દરેક વ્યક્તિ જેમાં ઉલમાએ કિરામ, મસ્જિદના ઈમામો, વિદ્યાર્થીઓ, ડોક્ટરો, એન્જીનિયરો, વકીલો, વેપારીઓ બધાએ જ પોતાના ક્ષેત્રમાં પોતાની જવાબદારી અમાનતદારીપૂર્વક નિભાવવી જોઈએ.
- આર.એસ.એસ.ના લાખો સ્વયંસેવકો અને બામસેફના કાર્યકરો જેવી સાદગી અને પરિશ્રમ કરવો જોઈએ. તેમના મોટા મોટા અધિકારીઓ સાદા લિબાસ અને ભોજન ખાઈ પોતાની જવાબદારી નિભાવે છે.

- મુસ્લિમો પોતાના પ્રશ્નો પોતે જ હલ કરવાની કોશિશ કરે. બધા જ પ્રશ્નોનો હલ રાજકીય પાર્ટીઓ પાસે નથી. અમુક પ્રશ્નો સરકાર અને વિપક્ષથી જરૂર સબંધિત છે, પરંતુ રાજકીય પાર્ટીઓથી સંપૂર્ણ આશા ન રાખે. કારણ કે તે પોતાના સ્વાર્થને પ્રાથમિકતા આપે છે ન કે મુસ્લિમોના પ્રશ્નોને. તથા પોતાના પ્રશ્નો માટે ઈસ્લામનું નામ ન લેવામાં આવે, બલ્કે દેશના સન્માનજનક નાગરિક તરીકેની પોતાની ઓળખ આગળ ધરે.
- ચૂંટણીને જ સઘળા પ્રશ્નોના હલ સ્વરૂપે સમજવામાં ન આવે, બલ્કે સામાજિક અને સાર્વજનિક કામોને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે.
- મુસ્લિમોમાં એકતાનો અભાવ છે. શીયા, સુન્ની અને દેવબંદી-બરેલ્વી બધાએ એકસંપ થઈ પોતાની સફોમાં એકતા સ્થાપવાની કોશિશ કરવી પડશે.
- મુસ્લિમોમાં વિવિધ સંગઠનો, જમાઅતો વધુ સંખ્યામાં ભીડ તો ભેગી કરી લે છે, પરંતુ કાર્યકરોની ટ્રેનીંગ, ડિસીપ્લીન (શિષ્ટ) અને કેડર બનાવવામાં આપણે ઘણા પાછળ છે.
- દેશના બધા જ ગેરમુસ્લિમો આપણા દુશ્મન નથી. માટે તેમની સાથે માનવતાના આધારે સંપર્ક કરવો જોઈએ.
- દીની તથા દુન્યવી શિક્ષણને વધારે વ્યાપક કરવું પડશે.
- નફરત, આતંક અને વૈમનસ્ય ફેલાવનારા પરિબળોના મુકાબલામાં સબ્ર, સંયમ અને ધીરજથી કામ લેવું પડશે. ઉશ્કેરાટમાં આવી જઈ કોઈ ખોટુ પગલું ભરવાથી બચવું જોઈએ. આલિમો તથા વિદ્વાનોથી સલાહ-મશ્વેરો લઈ કોઈ કામ કરવું.
- આપણે એક વ્યવસ્થિત સંગઠન બની રહેવાના નિયમો-આચારો વગેરે શિખવા પડશે.
- રાજકીય મોરચે પણ ઘણી મહેનત અને આચાર-વિચાર પછી કોઈ પગલું ભરવું જોઈએ.

- આપ (સલ.)એ વિવિધ કુટુંબો-કબીલાઓ સાથે જે કરારો કરી મૈત્રી અને સુહાદભર્યુ વાતાવરણ સ્થાપવાની કોશિશો કરી, તે બધાનો ઘણા ચિંતન-મનનથી અભ્યાસ કરી દેશની વિવિધ જ્ઞાતિઓ તથા સમાજો સાથે સબંધો સુમેળ કરવાની અનથક કોશિશો કરવી જોઈએ. વિદ્વાન આલિમોએ આ સબંધે ઉમ્મતને સહીહ માર્ગદર્શન આપવું જોઈએ.
- દલીતો અને સમાજના કચડાયેલા વર્ગોના પ્રશ્નો સમજી તેને હલ કરવામાં તેમના સહભાગી બનવું જોઈએ. કારણ કે ઉચ્ચ વર્ગ તેમને જ મુસ્લિમો વિરૂદ્ધ વાપરી રહ્યો છે.
- ઈખ્લાસ, હિંમત, હિકમત (સમજ) અને અડગતા સાથે કામ કરવાની આપણી બધાની નેમ હોવી જોઈએ.
- કોઈ કૌમની પ્રગતિ અને ચડતી અથવા પડતીનો વધુ પડતો આધાર આ વાત ઉપર છે કે, તે કૌમનો સમય, માલ અને લાયકાત ક્યા કામોમાં વપરાય રહી છે. આ ત્રણેય વસ્તુનો વ્યવસ્થિત, સહીહ અને સમજદારીપૂર્વકનો વપરાશ કોઈ પણ કૌમની પ્રગતિનું કારણ બને છે. અને તેનો સમજ્યા વગર, અવિવેકી રીતે વેડફાટ પડતીનું નિમિત્ત બને છે.
- દેશમાં જ્યારે જ્યારે પણ કચડાયેલા દલીતો અને અછૂત લોકોના હક્કોની માંગણી ઉઠી છે અથવા એમના હક્કો સબંધિત કોઈ ચળવળ જન્મ લે છે કે તરત જ ઘણી જ હોશિયારીથી દેશમાં કોઈ નવો એજન્ડો મૂકવામાં આવે છે અને લોકોનું ધ્યાન બીજી તરફ ફેરવી દેવામાં આવે છે. ૧૯૮૯માં તત્કાલિન વડાપ્રધાન વી.પી.સીંઘે મંડલ કમીશનની ભલામણ લાગુ પાડવાનું એલાન કર્યું અને એવું લાગવા માંડ્યું કે, દેશના રાજકારણમાં ધર્મની જગ્યાએ જ્ઞાતિ અને જાતિવાદનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થશે, તો તરત જ અડવાણીએ રામમંદિરની ચળવળ હેઠળ દેશમાં નવુ આંદોલન છેડી દીધું અને કોંગ્રેસે તેને સાથ આપ્યો. એ જ પ્રમાણે ૨૦૧૧માં વસ્તીગણત્રીમાં દલીતો (શિડ્યુલકાસ્ટ અને શિડ્યુલ

ટ્રાઈલ)ના નામો સાથે જ્ઞાતિ ઉમેરવા માટે બેકવર્ડ ક્લાસ તરફથી માંગણી કરવામાં આવી તો અન્ના હઝારેના આંદોલન મારફતે તેને ભૂલાવી દેવામાં આવ્યું. જેમાં બ્રાહ્મણવાદી મીડિયાએ ખાસ ભાગ ભજવ્યો. આ પ્લાન મુસ્લિમોએ સમજી કોઈ પગલું ભરવું જોઈએ.

- મુસ્લિમોએ એક એવી સંસ્થા સ્થાપવી જોઈએ, જે રાષ્ટ્ર તથા રાજ્ય સ્તરે પ્રાયમરીથી લઈ યુનિવર્સિટી લેવલ સુધી અભ્યાસક્રમ પર નજર રાખે, સરકારી સૂચનાઓ પર ધ્યાન રાખે, તેમાં જો કંઈ વાંધાજનક લાગે તો શિક્ષણખાતાના સંપર્કમાં રહી તેને જાણ કરે, માહિતી દોષ હોય તો તેમાં સુધારો કરાવે, લાગતા-વળગતા અધિકારીઓ, રાજ-કારણીઓ સુધી આ બધી માહિતીઓ મોકલાવે, મીડિયાને માહિતગાર કરે. વિવિધ મુસ્લિમ સંગઠનો જો આવી સંસ્થા સ્થાપવા સફળ થાય અને પોતાનો વિરોધ નોંધાવે તો આશા છે કે, આપણે ફાસીસ્ટ પરિબળોનો મુકાબલો કરી શકીશું. આ સમયની માંગ છે. જો આના પ્રતિ ધ્યાન નહીં આપીશું, તો એનું નુકસાન એટલું મોટું તથા તેની અસર એટલી દૂરગામી હશે કે તેની ભરપાઈ શક્ય નહીં હશે.
- તેઓ વધારેમાં વધારે છોકરીઓની ખાનગી સ્કૂલો, કોલેજો સ્થાપે. જેથી સરકારી શિક્ષણ સંસ્થાઓના ‘‘ધાર્મિક આતંકવાદ’’ તથા ‘‘બહુ લાઓ’’થી સુરક્ષિત રહી શકે.
- અભ્યાસક્રમમાં થયેલું વિષયુક્ત પરિવર્તન અને નવો ઈતિહાસ લખવાની કોશિશનો પૂરી શક્તિથી મુકાબલો કરીએ. અને સરકારી સ્કૂલોમાં ‘વંદે માતરમ્’ના માત્ર ફરજિયાતપણાંનો જ વિરોધ નહીં કરીએ, બલ્કે દેશની સેક્યુલર ભૂમિકા અને બંધારણીય અધિકારોની પશ્ચાદભૂમાં એ વાતની ઝુંબેશ ચલાવીએ કે કોઈ પણ ધાર્મિક કવિતા સ્કૂલોમાં ગાવામાં જ ન આવે.
- ગામડે-ગામડે, વસ્તીએ-વસ્તીએ દીની તઅલીમના પાર્ટટાઈમ તથા ફુલટાઈમ કેન્દ્રો (મક્તબ) સ્થાપે. એ વાતની વ્યવસ્થા કરે કે કોઈ

મુસલમાન બાળક દીનની બુન્યાદી તઅલીમથી અજ્ઞાત ન રહે. તેમજ મુસલમાન પોતાના સંચાલન હેઠળની સ્કૂલોમાં પાયાના ધાર્મિક શિક્ષણની વ્યવસ્થા કરે અને વિદ્યાર્થીઓ, વિદ્યાર્થીનીઓને ઈસ્લામી સંસ્કૃતિથી નજીક લાવીએ.

- દીની મદ્રસાઓ આજે આપણાં દેશમાં ઈસ્લામી મૂલ્યોની સુરક્ષા અને ઈસ્લામ વિરૂદ્ધ ફિત્નાઓના મુકાબલા માટેના સૌથી મોટા કેન્દ્રો છે. તેમને બળ પુરૂ પાડીએ અને તેમની ઉપર આંચ ન આવવા દઈએ.
- પોતાના બાળકોના દિલોમાં શિર્ક (અનેક દેવવાદ)ની નફરત બેસાડે અને એકદેવવાદ (તૌહીદ)ની માન્યતાને તેમના દિલો-દિમાગમાં સારી રીતે ઉતારે.
- નવી પેઢીને વ્યવસ્થિત રીતે મુસ્લિમોની ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક, સાહિત્યિક, રાજકીય ઈતિહાસથી માહિતગાર કરે. ભારતનો સાચો, તથ્ય આધારિત ઈતિહાસ તેઓને ભણાવે. જેથી મુસ્લિમ બાળકો લઘુતાગ્રંથીથી ન પીડાય અને તે એમ કહેવાની સ્થિતિમાં હોય કે અમે ભારતને લૂંટ્યું નથી, બલ્કે તેને શણગાર્યું છે અને તેને ઘણું બધુ આપ્યું છે.
- દેશબાંધવોમાં શિક્ષિત, ગંભીર તથા સાદા મનના લોકોને વ્યક્તિગત તથા સામૂહિક સ્તરે, મૌખિક તથા લેખિત સ્વરૂપે દર્શાવીએ કે વંદે માતરમ્ અને તેના જેવી ઈસ્લામ વિરોધી બાબતોની મુસ્લિમોથી માંગણી કરવી જાણે કે તેમનાથી તેમનો ધર્મ છોડવાની માંગણી કરવી છે.

જો આપણે હમણાં આ મુદ્દા પ્રતિ ધ્યાન ન આપ્યું, તો ખબર નહીં ભવિષ્યનું ભૂગોળ શું હશે ? બુલબુલના નસીબમાં આજે પણ શાંત ખૂણો નથી, કારણ કે શિકારી આજે પણ ટાંપીને બેઠો છે.

ગોશાએ અમન નહીં આજ ભી બુલબુલકો નસીબ
ચશ્મે સય્યાદ બહરસૂ નિગરાં આજ ભી હૈ

- બિનમુસ્લિમો સમક્ષ ઈસ્લામના પરિચયની તક સાંપડે તો તેનો ઉપયોગ

કરે, તેને વેડફી નાંખવામા ન આવે. આપણી પાસે એક સાહજિક અને નેચરલી તથા પ્રેકટીકલ ધર્મ છે, એ આપણી સૌથી મોટી તાકત છે. કુર્આન જેવો અજોડ ગ્રંથ છે, નબી (સલ.)નું આકર્ષક જીવનચરિત્ર છે તથા ઈસ્લામની વ્યવહારુ શીખામણો (તાલીમ) છે. જેને તટસ્થતાપૂર્વક વાંચવામાં આવે તો પ્રભાવ નાંખ્યા વગર નથી રહેતી. વાસ્તવમાં આવુ બન્યુ પણ છે. તેણે વિશ્વના વિશાળ ક્ષેત્રફળ ઉપર પથરાયેલ અનેક સુસભ્ય માનવ સમુહોને પોતાની તરફ આકર્ષયા છે, અને આખે આખા રાષ્ટ્રો (જે સદીઓ જુની વિભિન્ન સંસ્કૃતિ, દર્શન તથા સત્તા ધરાવતા હતા) ઈસ્લામનાં વર્તુળમાં સમાય ગયા છે, બલકે તેના પ્રચારક પણ બન્યા છે.

આ એક કડવી વાસ્તવિકતા છે કે, મુસ્લિમોએ આ દેશમાં પોતાની દઅવતની જવાબદારી નિભાવવામાં બહુ કચાશ રાખી છે. અને તેનો તેમને અહેસાસ પણ નથી. પરિણામસ્વરૂપે અહીંના બિનમુસ્લિમો ઈસ્લામની કેટલીક દૈનિક ક્રિયાઓ (દા.ત. અઝાન, નમાઝ) વિશે પણ એવા પ્રશ્નો પૂછે છે. તેમની ઉપર હસવાના બદલે આપણી બેદરકારી ઉપર રડવું જોઈએ. અનુમાન ન કરી શકાય એટલી હદ સુધી તેઓ તેના અર્થો-ભાવાર્થોથી નાવાકેફ છે. જે લોકો અવારનવાર પ્રવાસ કરે છે, અથવા જે લોકોને બિનમુસ્લિમો સાથે કોઈ પણ કારણોસર વધારે મળવાનું થાય છે, તેમને આવા ઘણા અનુભવો થાય છે. આવી ગેરસમજો દૂર કરવા માટે હિન્દી, (ગુજરાતી) પ્રાદેશિક ભાષાઓ તથા અંગ્રેજીમાં ઈસ્લામનો પરિચય કરાવતી પુસ્તિકાઓથી કામ પાર પાડવું જોઈએ.

- આ બધાની સાથોસાથ આ દેશ જેમાં સદીઓથી મુસ્લિમો રહેતા આવ્યા છે (અને દેખીતી રીતે તેઓને આ જ દેશમાં રહેવાનું છે) તેમાં માનવીય દ્રષ્ટિબિંદુ મુજબ એકતા તેમજ સાથ સહકાર, માનવજાત પ્રત્યે પ્રેમ અને માનવજાતની જાન, માલ, ઈજ્જત, આબરૂની સુરક્ષાનો પ્રચાર પ્રસાર કરવો જરૂરી છે. આ બધી બાબતો આ દેશની શાંતિ માટેના મૂળભૂત સિધ્ધાંતો છે. જેના વગર આ દેશની પ્રગતિ અને સુખ્યાતિ તો

દૂર, તેની અખંડિતતાની હિફાઝત પણ મુશ્કેલ થઈ જશે.

- અત્યંત આવશ્યક તથા અંતિમ વાત એ કે, આ સમયે પ્રત્યેક ઘરના વડીલે પોતાના સંતાનોને અકાઈદ અઅમાલ તથા અખ્લાકની પોતે જ તાલીમ આપવી જોઈએ. જેમ આપણે બાળકોના ખાવા પીવાની દરકાર લઈએ છીએ. તેમની બીમારીના ઈલાજને જરૂરી સમજીએ છીએ. તેવી જ રીતે બુનિયાદી દીની તઅલીમ પણ જરૂરી સમજે. બલકે વાસ્તવિકતા એ છે કે અકાઈદ તથા અઅમાલની તાઅલીમ તથા તેની મજબૂતીનું કાર્ય તેમની શારીરિક જરૂરિયાત પૂરી પાડવા કરતા પણ વધારે જરૂરી છે. તમે તમારા બાળકની ભૌતિક જરૂરીયાત પ્રતિ ધ્યાન નહી આપો, તેનાથી ખતરનાક બાબત એ છે કે, તેની રૂહાની (આધ્યાત્મિક) જરૂરિયાત પ્રતિ ગાફેલ રહો. કારણ કે દીની તઅલીમ તથા તરબિયત (કેળવણી) અને સાચા ઈસ્લામી અકાઈદનો સબંધ એક અનંત તથા શાશ્વત જીવન (આખિરત)ના સારા નરસા પરિણામ સાથે છે. અને અલ્લાહ તઆલા સાફ શબ્દોમાં ઈર્શાદ ફરમાવે છે કે, ‘‘હે ઈમાનવાળાઓ પોતાને તથા પોતાના ઘરવાળાઓને જહન્નમની આગથી બચાવો.’’ અને એક સહીહ હદીષ શ.માં છે કે, ‘‘તમારામાંથી દરેક વ્યકિત જવાબદાર છે. અને દરેક વ્યકિતને તેની જવાબદારી બાબતે પૂછવામાં આવશે.’’ *(બુખારી શરીફ)* મતલબ કે દરેક વ્યકિતના હાથ નીચે અમુક લોકો હોય છે.

તો આવા તમામ ‘વડીલો’ને તેમના અંતર્ગત (તાબે) સભ્યો સંતાનો, નાના ભાઈ-બહેનો બાબતે પૂછપરછ કરવામાં આવશે. એટલે ઘેર-ઘેર, મસ્જીદે-મસ્જીદે, મહોલ્લે-મહોલ્લે, મકતબે-મકતબે, બાળકોની દીની તઅલીમની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. અને દરેક પુખ્ત, સમજુ, તથા વડીલ મુસ્લિમે આ જવાબદારી સ્વીકારવી જોઈએ.

- ભારતના મુસ્લિમોની સહનશક્તિ અલ્હમ્દુલિલ્લાહ બહુ પ્રબળ છે. આપણે જીવનની ઘણી તડકી છાંયડી જોઈ છે. પછી તે ૧૯૪૭ની આફત હોય કે ૧૯૯૨ની મુસીબત. કોઈ વિચારી શકતો ન હતો કે

આવા પ્રતિકુળ સંજોગો પછી આ દેશમાં ઈસ્લામ કે મુસ્લિમો કેવી રીતે સુરક્ષિત રહી શકશે. પરંતુ અલ્લાહ તઆલાના ફઝલથી બધું સમુંસુતરૂં પાર પડ્યું. એટલે આપણે માત્ર ભૌતિક સહારાઓ પર નથી નભતાં. હિંમત હારી જવા માટેનું કોઈ કારણ નથી. અલ્લાહ તઆલાની ગેબી મદદ આપણા માટે માર્ગ જરૂર કાઢતી રહેશે.

- મૂળ સમસ્યા એ છે કે, આપણાં મુસ્લિમબંધુઓમાં જ નૈતિક અધઃ પતન ચરમસીમાએ છે. આપણાં પ્રયત્નો બધુ જલ્દી વેરવિખેર થઈ જતા હોય છે. ક્યાં તો ગૈરોના હાથના રમકડાં બની જતા હોય છે. જો ઈખ્લાસ સાથે થોડીક કોશિશ કરવામાં આવે તો ઘણી બધી ઉમ્મીદો જાગી ઉઠશે. અને જો કોઈ પરિણામ નહીં પણ નીકળે તો અલ્લાહ તઆલાના દરબારમાં આપણી ઉપર બેવફાઈનો ડાઘ નહીં હશે.
- સરકાર કોઈની પણ બને, બધી જ સરકારો મુસ્લિમો વિરૂદ્ધ નફરત ફેલાવવામાં કાર્યરત્ રહે છે. આ નફરત સૌથી મોટો ખતરો છે. હવે આ નફરતનો વ્યાપ શહેરી વિસ્તારોથી લઈ ગામડાઓ સુધી વિસ્તરી ચૂક્યો છે. આનો ઉપચાર એ છે કે આપણે સામાન્ય હિંદુ પ્રજા સાથે સંપર્કમાં રહીએ. તેમનો માનવતાના કાર્યોમાં સાથ આપીએ, પરંતુ મુસ્લિમોના ધાર્મિક વર્ગનું બૌધ્ધિક સ્તર એટલું ઉંચું નથી અને ઉચ્ચ શિક્ષિત વર્ગ પોતાની ભૌતિકવાદી માનસિકતામાંથી બહાર નથી આવતો. એટલે વ્યાપક સ્તરે આ કાર્ય પણ નથી થતું. આ કાર્યને સેવાકીય (સ્કૂલ, દવાખાના, હોસ્પિટલ) પ્રવૃત્તિઓ વડે પણ કરી શકાય. સારાંશ કે, હિંદુ-મુસ્લિમોને એકબીજા પર વિશ્વાસ એટલો મજબૂત હોવો જોઈએ કે કોઈ પ્રસાર માધ્યમ વડે તે વિશ્વાસને ખતમ નહીં કરી શકાય.
- સૌથી વધારે ઝેર મીડિયા દ્વારા ફેલાવવામાં આવી રહ્યું છે. કાલ સુધી તેના મુકાબલા માટે સામાન્યજનો પાસે કોઈ હથિયાર ન હતું, પરંતુ હવે એક સમાંતર મીડિયા (Parallel Media) સોશિયલ નેટવર્ક વડે આકાર લઈ ચૂક્યું છે. ક્યારેક સોશિયલ નેટવર્ક પર જે હકીકતો

દર્શાવવામાં આવે છે, તે મુખ્યધારાના મીડિયા (Main Stream Media) કરતાં વધારે અસરકારક પૂરવાર થાય છે. શુક્ર છે કે, આ કાર્ય તરફ આપણાં કેટલાક યુવાનો ધ્યાન આપી રહ્યા છે. કામ બહુ મોટું છે, પરંતુ સાધનો તથા સંવેદનશિલતા અને ઉમ્મતની દાઈ હોવાની હેસિયતમાં કમઝોરી આવી ગઈ છે.

- વર્તમાનકાળનું એક અત્યંત ખતરનાક પાસું એ છે કે, મુસ્લિમોની દરેક મોરચે હારના લીધે તેઓમાં એક એવો વર્ગ ઉભો થઈ ગયો છે, જેણે સંપૂર્ણ શરણાગતિ સ્વીકારી લીધી છે. જેટલો અને જેવો પ્રતિકાર કરવાની શક્યતા તથા શક્તિ છે તેટલો અને તેવો પ્રતિકાર કરવાની પણ તેનામાં હામહિંમત નથી રહી. અહીંથી જ દંભ (નિફાક) ફૂલે-ફાલે છે. બીજી બાજુ અત્યાચારની સાથોસાથ મુસ્લિમો માટે ન્યાયનો દરવાજો બંધ કરી દેવામાં આવ્યો છે, તો કેટલાક યુવાનો હિંસક પ્રતિકારનો માર્ગ અપનાવે છે. આ વલણ મુસ્લિમો માટે બહુ ખતરનાક મુસીબત બની શકે છે. મુસ્લિમોના દુશ્મનો તો ઈચ્છે છે કે, આ વલણ વધુ ફેલાય. મુસ્લિમોના સમજદાર વર્ગે યુવાનોને આ માર્ગે જતાં અટકાવવા જોઈએ. કોઈ યુવાન આઈ.એસ.આઈ.એસ.ને સહકાર આપવા માટે ભારતથી ગયો, એ સારા સમાચાર નથી. એનાથી અમને એવો ભય લાગે છે કે, આ પ્રકારના સમાચારોને આધાર બનાવી ભારતીય મુસ્લિમોને નિશાન બનાવવામાં આવશે. એટલા માટે જરૂર છે કે, આપણે આપણાં યુવાનોનું માનસઘડતર કરીએ. **પહેલી વાત એ કે ભાવનાશીલ બનવાના બદલે વિવેકશીલ બનવામાં આવે.**
- સૌથી અફસોસજનક પાસું એ છે કે, આ મુસીબતો પણ મુસ્લિમોની અંદર અલ્લાહપાક સાથે સબંધ પુનઃસ્થાપિત કરવા માટે નોંધપાત્ર ચિંતા પેદા નથી કરી રહી. આ વિશ્વમાં જે કાંઈ થાય છે, તે અલ્લાહપાકની સર્વ શક્તિ અને હુકમથી થાય છે. દરેક કૌમ ચડતી-પડતીનો ભોગ બનતી રહે છે. પરંતુ અલ્લાહ તઆલા પર ઈમાન લાવનારી કૌમની કિસ્મત (નિયતી) દીન સાથે જોડી દેવામાં આવે છે. જો તે દીન પર અમલ કરશે,

તો તેને સન્માનનીય સ્થાન મળે છે. અને દીનને છોડી દેવાના લીધે તે અપમાનની ગર્તામાં ધકેલાય જાય છે. પુરાવામાં અલ્લાહપાકે કુર્આને કરીમમાં પાછલા પયગમ્બરોની ઉમ્મતોની સત્ય ઘટનાઓ આલેખી છે. ક્યાંક એવું નથી કે આપણી ઉપર આફતોના જે ઓળા ઉતરી રહ્યા છે, તે આપણી બેઅમલી તથા બદઅમલીના કારણે છે ? પરંતુ આપણી અંદર તેને ખત્મ કરવાના કોઈ પ્રયત્નો થતા દેખાતા નથી. જો આપણે નહીં સુધરીશું તો પરિસ્થિતિ સુધરવાની નથી.

- આપણે પ્રત્યેક સંજોગોમાં એકતા જાળવવી પડશે. એકતાનો આદેશ સ્પષ્ટ આદેશ (મન્સૂસ હુકમ) છે. અને દરેક સ્થિતિમાં તેની પર અમલ જરૂરી (વાજિબ) છે. ખાસ કરીને આજનો સમય તો કટોકટીનો સમય છે. જો આજે પણ મુસ્લિમો પોતાના સાંપ્રદાયિક મતભેદોમાં સપડાયેલો રહેશે, તો તેમનો ખાત્મો બોલાય જશે. શરઈ મસ્અલા-ઓમાં મતભેદો હંમેશ રહ્યા છે, અને રહેશે. પરંતુ આ મતભેદને મનભેદમાં હરગિજ પરિવર્તિત નહીં કરવો જોઈએ.
- બદલાયેલી પરિસ્થિતિમાં મુસ્લિમોએ શિક્ષણ તથા હુન્નર ક્ષેત્રે બીજાઓથી આગળ વધવું જોઈએ. સચ્ચર કમિટીની રિપોર્ટ મુજબ મુસ્લિમો દલિતોથી પણ વધારે પછાત થઈ ગયા છે. તેમની સહાય માટે પાછલી સરકારો પણ કંઈ ન કરી શકી અને નવી સરકાર તો ઓર નહીં કરી શકશે, બલ્કે કદાચ માર્ગમાં અવરોધો ઉભા કરશે. એટલે ખુદ મુસ્લિમોએ આ પડકાર ઉપાડી લેવો જોઈએ. મુસલ-માનોએ તૈયારી રાખવી જોઈએ કે, સૂકી રોટલી ખાઈશું, પરંતુ પોતાના બાળકોને પઢાવીશું-ભણાવીશું. બાળકોએ પણ બીજાઓથી આગળ વધવા માટે દરરોજ આઠ-દસ કલાક વાંચન કરવું જોઈએ. પૂર્વગ્રહ ત્યાં કામ કરે છે, જ્યાં તુલના સરખી ક્ષમતા ધરાવતા લોકો વચ્ચે હોય. પરંતુ જ્યારે કોઈ સામાન્ય સ્તરથી ઉંચો થઈ જાય છે, ત્યારે બધા તેને સ્વીકારવા માટે મજબૂર બની જાય છે. ઉચ્ચ શિક્ષણ પણ એક ઢાલ છે. એનાથી એવી સમજદારી પેદા થાય છે, જેનાથી માનવી

શત્રુનો મુકાબલો કરી શકે છે. યહુદીઓએ અમેરિકા ઉપર શિક્ષણથી જ પ્રથમ કબ્ઝો મેળવ્યો. અને આપણા રાષ્ટ્રપ્રમુખ અબુલ્કલામ પણ શિક્ષણને લઈને જ રાષ્ટ્રપ્રમુખ બન્યા.

- આપણે એ પણ નક્કી કરવું પડશે કે, પારિવારિક મામલાઓ સબંધે જે સમસ્યાઓ સર્જાશે, તેને આપણે માત્ર દારૂલકઝા (ઈસ્લામી કોર્ટ)માં જ લઈ જઈશું. અને ત્યાં જ ચૂકાદો આવશે. તે ચૂકાદાને રાજીખુશીથી માથે ચઢાવીશું, અને આપણે કોઈ પણ સંજોગોમાં આપણા કેસો સરકારી અદાલતોમાં નહીં લઈ જઈશું. શક્ય છે કે, કાલે અદાલતોમાં મુસ્લિમ પર્સનલ લો મુજબ ચૂકાદાઓ આપવામાં નહીં આવે.
- વર્તમાનકાળમાં અંગ્રેજી તથા સ્થાનિક ભાષાઓમાં લખનારાની જરૂર છે. જેઓ ઈસ્લામી કાનૂન તેમજ અન્ય કાનૂનોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરે અને ઈસ્લામી કાનૂનની સત્યતા પૂરવાર કરે. પછી એ લેખો અંગ્રેજી તથા સ્થાનિક ભાષામાં છપાવી પ્રગટ કરવામાં આવે.
- એ હકીકત ધ્યાનમાં રહેવી જોઈએ કે, જીવંત પ્રજા હંમેશ સમસ્યા-ઓનો ભોગ બનતી રહે છે. અને તેનાથી જ તેમની શક્તિ પ્રગટ થાય છે. આ આફત તેમના માટે આશિર્વાદ પૂરવાર થાય છે. અલ્લાહ તઆલાના રસૂલ (સલ.) તથા આપના માનવંત સાથીઓએ મક્કા મુકર્રમહમાં ઘણી મુસીબતોનો સામનો કર્યો, પરંતુ તેઓ અડગ રહ્યા. આ તેમની અડગતાની બરકત હતી કે, મદીનામાં તેઓનું એટલું શક્તિશાળી શાસન સ્થપાયું કે, કોઈ તેને નમાવી નહીં શક્યું. મુસ્લિમો ઈમાન તથા અમલની સાથોસાથ શિક્ષણ તથા વ્યાપારમાં આગળ વધશે તો તેઓ આ દેશ માટે બોજારૂપ નહીં બનશે.
- મુસ્લિમોમાં જે વૈચારિક તથા વ્યવહારિક અધઃપતન થયું છે. તેની સુધારણા તથા સંગઠનના હિસાબથી તેમને સુદૃઢ કરવા એ પણ મુસ્લિમ સમાજની એક મૂળભૂત સેવા છે. તેમજ વિવિધ સંગઠનો, સંસ્થાઓ એક સાથે રહી કામ કરે એ પણ આજના સમયની માંગ છે. ઈસ્લાહ

(સુધારણા)ના પ્રયત્નો મસ્જિદ, મદ્રસા અને ખાનકાહો સુધી સીમિત રહે છે. આ પ્રયાસોનું વિસ્તરણ કરી એવા મુસ્લિમો સુધી પણ પહોંચાડવું જોઈએ, જેઓનો કોઈ સબંધ મસ્જિદ, મદ્રસા તથા ખાનકાહ સાથે નથી, તો એ વધારે લાભકારી નીવડશે. આંશિક ખામીઓના બદલે મોટી મોટી રૂહાની બીમારીના ઉપચાર તરફ ધ્યાન આપવું જોઈએ. જે અનેક બીમારીઓનું કારણરૂપ છે. દા.ત. મૌતનો ડર, દુનિયાની મુહબ્બત અને યુરોપિય સંસ્કૃતિથી લગાવ વગેરે.

ઈમામ માલિક (રહ.)એ ફરમાવ્યું હતું કે, પાછલા કાળના મુસ્લિમ સમાજની સુધારણા તે જ નિયમો વડે થશે, જે નિયમો વડે તેના પ્રથમ કાળના મુસ્લિમ સમાજની સુધારણા થઈ હતી. સહાબાએ કિરામ (આપ સલ.ના માનવંત સાથીઓ)ના જીવનમાં જે સદ્‌ગુણો હતા અને જેના આધારે તેઓએ લગાતાર સફળતાઓ મેળવી, જો એ સદ્‌ગુણો આપણી અંદર પણ વિકસે તો આપણે બન્ને લોક (જહાં)માં સફળતા પ્રાપ્ત કરીશું.

- મુસલમાન પોતાની ધાર્મિક ઓળખને મજબૂતીથી પકડી રાખે. એ માટે કુરબાની આપવાની હિંમત રાખે એ જરૂરી છે. વર્તમાનમાં અમુક સ્ટેટસ ગણાતી, પણ વાસ્તવિક રીતે બેકાર અમુક વસ્તુઓ એવી છે, જે આપણી ઈસ્લામી ઓળખ માટે ખતરો બની શકે છે. જેમકે અમુક પોશ વિસ્તારોમાં બંગલો લઈને રહેવું. આમ કરવાથી આખું ઘર, બાળકો અને સ્ત્રીઓ સહિત મસ્જિદ, મદ્રસાથી દૂર થઈ જાય છે. અમુક વિશેષ સ્કૂલો, ટ્યુશન ક્લાસ, ક્લબ કે ગૃપની મેમ્બરશીપ. જેમાં ઈસ્લામ વિરોધી શરતોનો સ્વીકાર કરવો પડતો હોય છે.

- છૂટાછવાયા ગરીબ મુસલમાનો સાથે સંપર્કમાં રહેવું જરૂરી છે. આ સંપર્ક વ્યક્તિગત રીતે પણ રાખી શકાય છે. એટલે કે આવા મુસલ-માનોની આપણને ખબર હોય તો એમની પાસે કામ કરાવવું, નોકરીએ રાખવા, વગેરે રીતે. અને મુસ્લિમ સંસ્થાઓ પણ એમની જાણકારી મેળવીને એમને સમાજ અને ધર્મના મુખ્ય પ્રવાહમાં જોડી રાખે.

- આજકાલ ઉચ્ચ શિક્ષણની રાહમાં વિશેષ કરીને નારી શિક્ષણમાં ધર્મ ઈસ્લામ અવરોધ નથી બનતો, એમ કહીને એવું જતાવવામાં આવે છે કે ધર્મની મર્યાદાઓ છોડીને પણ ઉચ્ચ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવું જ જોઈએ. અને પછી આ ઉચ્ચ શિક્ષણ થકી જ આપણા શિક્ષિત યુવાનો હિંદુ યુવતીઓ સાથે અને શિક્ષિત મુસ્લિમ યુવતીઓ હિંદુ યુવાનો સાથે જીવન માંડે છે. માટે જીવનના કોઈ પણ સ્તરે આપણે હોઈએ, ધાર્મિક મર્યાદા અને ઓળખ જાળવી રાખવી જરૂરી છે. એ છે તો જ આપણે મુસલમાન છીએ.
- મુસલમાનો એમની દરેક પ્રવૃત્તિમાં હિંમતભેર પ્રવૃત્ત રહે. જેમ કે મકાતિબ, મસાજિદ, તબ્લીગી જમાઅત, દીની-દુન્યવી ઉચ્ચ શિક્ષણ, આર્થિક અને વાણિજ્ય ગતિવિધિઓ. અને આ બધામાં ઈસ્લામ અને મુસલમાનોના હિતને આગળ રાખે. વ્યક્તિગત હિત આડે આવતું હોય તો એને કુરબાન કરે, સમાજ અને ધર્મનું નુકસાન ન કરે.
- દેશમાં એમ તો મુસ્લિમોએ શિક્ષણ તથા સેવા સબંધી ઘણી સંસ્થાઓ સ્થાપી છે. પરંતુ હજુ એક એવી સંસ્થા કે મંડળની આવશ્યકતા બાકી રહે છે, જે વિવિધ ક્ષેત્રે એ લોકોને નૈતિક બળ પુરું પાડે, જેઓ હામ ગુમાવી બેસેલા છે, તથા ઉત્સાહ મંદ પડી જવાના કારણે મુકાબલામાંથી ખસી ગયેલા છે. કાંઈ કેટલાય મુસ્લિમ વિદ્યાર્થીઓ છે, જેઓ સાતમાં ધોરણ સુધી તો ભણે છે, પરંતુ દસમાં સુધી આવતા આવતા હાંફી જાય છે. કાંઈ કેટલાય વ્યાપારીઓ છે, જેઓ આ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશે છે. પરંતુ ગમે તે કારણોસર હંમેશ માટે વ્યાપારક્ષેત્રને તેઓ તિલાંજલિ આપી દે છે. આ જ સ્થિતિ પ્રત્યેક ક્ષેત્રની છે. જરૂરત એ વાતની છે આવા લોકોને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે. અને તેઓને પોતપોતાની સફર જારી રાખવા માટે રાજી કરવામાં આવે. તેઓને એ અનુભવ બતાવવામાં આવે કે અમુક વિદ્યાર્થી બોર્ડની પરીક્ષામાં નાપાસ થઈ ગયા, પરંતુ ત્યાર પછી સતત તથા હિંમતભેર પ્રયત્નના કારણે તેમણે ઝળહળતી

સફળતા મેળવી. વ્યાપારી ખોટના કારણે દેવાળું ફૂંકયું હતું પરંતુ સાહસિક બની પરિશ્રમ કરતા રહ્યા તો તેઓ બેઠા થયા.

આમ, મુસ્લિમોને પરાજય તથા અવિશ્વાસથી કાઢીને આત્મ-વિશ્વાસથી છલોછલ બનાવવામાં આવે તો જ તેઓ સફળતાને વરશે. કારણ કે પરાજિત માનસિકતા તથા નાહિંમત બની કોઈ કોમ આગળ વધી શકે એમ નથી.

- પ્રવાસ દરમિયાન જે બિનમુસ્લિમો સાથે હોય, તેમની સાથે નરમીથી વાત કરો, તેમની સાથે સારો વ્યવહાર કરો, કોઈ સ્ત્રી કે વયોવૃદ્ધ માણસ આવી જાય તો પોતે સંકોચાઈ જઈ અથવા ઉઠી જઈ તેમને બેસવાની જગ્યા આપો, કોઈને પાણી જોઈએ તો પાણી આપો, બિનમુસ્લિમ ગરીબોની મદદ કરો, મહોલ્લામાં કોઈ બિનમુસ્લિમ બીમાર હોય તો તેની ખબરઅંતર પૂછવા જાઓ. ગરીબ હોય તો ઈલાજ માટે સહાય કરી દો, બિનમુસ્લિમ ભાઈને ત્યાં શાદી હોય કે બાળક અવતરે તો જઈને મુબારકબાદી પાઠવો, કોઈને ત્યાં કોઈનું અવસાન થઈ જાય તો ખરખરે જઈ આવો, હોસ્પિટલોમાં જઈ બીમાર બિનમુસ્લિમ ભાઈઓને ફળફળાદિ આપો. જો તમે ડોક્ટર હોય તો તેમની અંદર જે ગરીબ લોકો છે તેમની વિનામૂલ્યે સારવાર કરી આપો. જો તમે વ્યાપારી હોય તો બિનમુસ્લિમ ગ્રાહકો સાથે સન્માનપૂર્વક વર્તન કરો.
- જો પોતાની ગેરસમજ કે દ્વેષના કારણે ધાર્મિક લાગણી દુભાવનારા પ્રશ્નો કરે તો ઉશ્કેરાયા વગર શાંતિપૂર્વક તેમના પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપો. જો કોઈ મુસ્લિમ અને બિનમુસ્લિમ વચ્ચે કોઈ મામલે વિવાદ થાય તો મુસલમાનની ખોટી તરફેણ ન કરે, બલ્કે ન્યાયોચિત વાત કરે. તેમની ધાર્મિક લાગણી ન દુભાવે. તેમના દેવી-દેવતાઓ વિશે ખરાબ વાતો ન કરે. આપના પાડોશમાં જે બિનમુસ્લિમો રહે છે, તેઓની સાથે પોતાના જાન-માલની જેમ તેમની જાન-માલને અને પોતાની ઈઝઝત-આબરૂની જેમ તેમની ઈઝઝત-આબરૂની પણ રક્ષા કરે.

અલ્લાહપાકને રાજી રાખો :

ઈતિહાસ સાક્ષી આપે છે કે, જે કૌમ-પ્રજા બીજાઓની ખુશી માટે પોતાની સંસ્કૃતિ છોડી દે છે, તે પોતાની ઓળખ ગુમાવી બેસે છે. પછી ભલેને તે ગમે તેટલી પણ પ્રાચીન તથા વિખ્યાત કેમ ન હોય.

હઝરત મુઆવિયહ (રદી.)એ ઉમ્મુલ મુઅમિનીન હઝરત આયશા (રદી.)ને લખ્યું કે, તમે મને કોઈ ટૂંકી નસીહત (બોધવચન) લખીને મોકલો. હઝરત આયશા (રદી.)એ લખ્યું : **'સલામુન અલયક'** (તમારી ઉપર સલામતી હોવ). મેં અલ્લાહપાકના રસૂલ (સલ.)ને કહેતા સાંભળ્યા છે કે, જે શખ્સ અલ્લાહપાકને રાજી કરવા માટે લોકોની નારાજગી વહોરશે, અલ્લાહ તઆલા તેને લોકોની શરારતથી સુરક્ષિત રાખશે. અને જે માણસ લોકોને રાજી કરવા માટે અલ્લાહપાકને નારાજ કરશે, અલ્લાહપાક તેનો મામલો લોકો પર છોડી દેશે. (અર્થાત્ તેની સહાય તથા સુરક્ષા નહીં કરશે.) સલામુન અલયક. *(તિરમિઝી, મિશ્કાત : ૪૩૫)*

એક મુઅમિન માટે વિશ્વ આખાથી મૂલ્યવાન જો કોઈ વસ્તુ હોય શકે છે, તો તે અલ્લાહપાકની રઝા (ખુશી) છે. જે દરેક પ્રકારની સફળતાની ચાવી છે. જે માણસને ખુદાપાકની ખુશી મળી જાય, તેની નજરમાં પછી કોઈપણ વસ્તુની કોઈ હેસિયત (મૂલ્ય) નહીં રહે.

આજકાલ આવું ખુલ્લમખુલ્લા થઈ રહ્યુ છે કે, લોકોને ખુશ કરવા માટે શરીઅત વિરૂદ્ધ કામો કરવામાં આવે છે. મુસ્લિમોએ પોતાના જેવા માનવીઓની ખુશીને જીવનનો હેતુ બનાવી લીધો છે. કોઈ આધુનિક સંસ્કૃતિના હિમાયતીઓને રાજી કરવા માટે ઈસ્લામી સભ્યતા પર હુમલો કરે છે, તો કોઈ પોતાને બિનસાંપ્રદાયિક સાબિત કરવા માટે ઈસ્લામી શરીઅત પ્રત્યે વિરોધ દર્શાવે છે, તો કોઈ પોતાને ઉચ્ચ પશ્ચિમી સમાજનો સભ્ય પુરવાર કરવા માટે ઈસ્લામી શિક્ષાઓને જૂનવાણી કહીને અવ્યવહારુ ઠરાવે છે. ઈતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે કે, જે કૌમ-પ્રજા બીજાઓની ખુશી માટે પોતાની સંસ્કૃતિ છોડી દે છે, તે પોતાની ઓળખ ગુમાવી બેસે છે. ભલેને

તે ગમે તેટલી પણ પ્રાચીન તથા વિખ્યાત કેમ ન હોય.

જો મુસ્લિમ સમાજમાં અન્યોના રીતરિવાજો અપનાવવાનો ઝોક આવી જ રીતે વધતો રહેશે, અને તેની પર રોકટોક કરવામાં નહીં આવી, તો લોકો ધીમે ધીમે ઈસ્લામી મૂલ્યો તથા પરંપરાઓથી અજાણ થતા જશે. અને નવી પેઢી સંપૂર્ણપણે ઈસ્લામી સભ્યતાથી નાવાકેફ થઈને રહી જશે. જેવી રીતે સ્પેનના ઈતિહાસનો અભ્યાસ અને ત્યાંની વર્તમાન મુસ્લિમ પેઢીની જીવનશૈલીથી જણાય આવે છે. તેમના વડવાઓએ ગૈરમુસ્લિમો સાથે ઉદારતાનો ઢોંગ કરી તેમને ખુશ કરવા માટે ખુદાઈ આદેશો તોડવામાં કોઈ દ્વિધા અનુભવી ન હતી. પરિણામસ્વરૂપ આવનારી પેઢી માત્ર નામની મુસલમાન રહી ગઈ. તેમના જીવનમાં ઈસ્લામની રોશન શિક્ષાઓની કોઈ ઝલક દેખાતી નથી.

મિત્રો ! શું ખુદાપાક સિવાય કોઈ ઈઝઝત આપી શકે છે ? શું તેના સિવાય કોઈ અપમાન-રૂસ્વાઈથી બચાવી શકે છે ? શું બીમારને તેના સિવાય કોઈ સાજો કરી શકે છે ? સાચી વાત તો એ છે કે, માનવીના જીવનની દરેક જરૂરિયાતો અલ્લાહપાક સિવાય કોઈ પૂરી નથી કરી શકતો. અને તેના સિવાય કોઈ પણ સંકટ સમયની સાંકળ નથી બની શકતો. તો પછી એવા માણસનો અંજામ ચોક્કસ જ અત્યંત ભયાનક હશે, જેને ખુદાપાક પોતાના રહેમ-કરમથી મહરૂમ કરી દે. અને તેનો મામલો લોકોને હવાલે કરી દે. અલ્લાહપાક આપણાં બધાની હિફાઝત ફરમાવે અને જીવનભર પોતાની મરજીના કાર્યો કરવાની નેક તૌફીક અતા ફરમાવે, આમીન.

